

Clypevs Theologiæ Thomisticæ

Continens Tractatus de erroribus Pelagianorum, de Gratia, de
Iustificatione & Merito, de Virtutibus Theologicis, & quatuor Cardinalibus,
ac de ineffabili mysterio Incarnationis

Gonet, Jean-Baptiste

Parisiis, 1669

Tractatus Vndecimus. De quatuor virtutibus Cardinalibus, & vitiis oppositis,

[urn:nbn:de:hbz:466:1-77342](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-77342)

TRACTATUS UNDECIMVS.

De quatuor Virtutibus Cardinalibus & vitijs oppositis.

Ad quæstionem 57. D. Thomæ, & alias sequentes.

PRÆFATIO.

NON satis de virtute bene mereri me arbitrarer, nisi post explicatas & commendatas virtutes Theologicas, brevem Synopsim & compendiosam tractationem subjungerem virtutum moralium, ac præcipue earum quas Cardinales vocant, quibus cetera veluti cardinibus innituntur, & quæ cujusque sortis hominum negotia omnia & otia moderantur. Quare hoc unicum erit Disputationum quas aggredior Argumentum: Virtutum scilicet quatuor moralium, quæ principem locum obtinent, & earum omnium Quæstionum, quas supra centum D. Thomas in secunda secunde instituit, expedita & dilucida explicatio. Atque ut primum à nomine incipiam: solent hæ virtutes Cardinales vocari, quod inter ceteras morales præcipue sint, & primaria actionum nostrarum moderatrices, eâ prope ratione, quâ D. Gregorius domorum vel Ecclesiarum prepositos & rectores Cardinales nuncupavit, & quod solet dici ad alios regendos præponi, ipse iniustato vocabulo, incardinari vocavit.

Quod verò ad partitionem attinet: quatuor esse duntaxat eas virtutes omnino necesse est, cum potentia & facultates animæ virtutum capaces, quatuor duntaxat sint, quarum qualibet earum virtutum unam sibi vendicat, velut aliarum, quæ in eadem facultate recipiuntur, immobilem cardinem. Prudentia ceteris superior, in prima & principe potentia, scilicet intellectu, sedem obtinet: Justitia voluntatem regit, fortitudo appetitum irascibilem coercet, temperantia concupiscibilem moderatur. Jam verò si earum officia & munera exigas, ita paucis accipe. Prudentia rationis rectitudinem in rebus omnibus constituit: Justitia aequalitatem efficit in his operationibus quæ circa alios versantur: Fortitudo robur & firmitatem habet, quibus timores compefcit, & pericula non deiebat: Temperantia demum eas appetitiones, quæ in delectabile bonum toto impetu feruntur, veluti injectis habenis moderatur.

Hæc, quæ ad nomen, partitionem, & munera virtutum Cardinalium attinent, paucis explicari potuerunt. At quis eas laudes, quibus Sancti Patres eas virtutes exornarunt, vel integro volumine complecteretur? Sed cum non minus indecorum esset omnes præterire, quam difficile omnes prosequi: quasdam leviter & veluti summâ manu decerpam. D. Gregorius Cardinales virtutes egregiè quatuor spiritualis edificij angulos vocat, quos si contingeret turbinibus concuti & everti, domus tota pessum iret. D. Nilus eas esse dixit quatuor aromatum species, quibus celeste Thimiam conficitur, & quæ caelestes animas, mentesque, ac Deum ipsum, gratissimo odore perfundunt. Hildebertus Cenomanensis quatuor rotas vocat currus mystici, quo anima post partam victoriam in speciem triumphi vehitur. Olympiodorus quatuor Cardinales ac præcipuos ventos, quibus animæ regio perflatur, ut inde

2. Moral.
cap. 3.
l. de Orat.
cap. 1.
Epist. 31.
In cap. 1. E. 1. c. f.

PRÆFATIO.

aromata largissimè fluant. Sed demum fufius D. Ambrosius quatuor virtutes Car- Lib. de
Parad.
cap. 3.
dinales, quatuor spiritualis Paradisi fluentia vocat. Confert enim sapientiæ & vitæ
fontem, ut Scriptura vocat, cum celeberrimo illo Paradisi fonte; atque ut quatuor
insignes fluvij, Phison, Geon, Tygris, Euphrates, è Paradisi fonte manabant, amæ-
nissimam regi nem rigaturi: ita virtutes (inquit) quatuor Cardinales, ad irrigan-
dam & fecundandam tellurem animæ, è Sapientiæ fonte dimanant. Sed postea, eâ
collatione semel institutâ, earum virtutum cum his fluminibus analogiam eleganter
& fusè prosequitur. Prudentiam, inquit, per Phison velut per imaginem aut sym-
bolum quoddam expressam fuisse, ob insignes divitias, pulchritudinem, & obli-
vationem quam animæ confert. Geon temperantiam refert: ut enim hîc fluvius
Æthiopie terram alluit, ita temperantia abluit corpus abjectum, & carnis vi-
lissimæ restinguit incendium. Fortitudinem Tygris rapidissimus representat:
Hæc enim quodam cursu rapido resistentia quæque tranverberat, nec ali-
quibus curlus ejus impedimentorum hæret obstaculis. Demum justitiæ spe-
ciem aliquam Euphrates exhibet; quod vel solo Euphratis nomine fecunditas, uber-
tas, letitia, designentur. Quid verò justitiæ virtute felicius, quæ virtutum est fæ-
cunda propago, quæ fructuum honoris & honestatis abundantia animam pascit,
quæ demum summâ letitiâ, tum ipsum qui eâ præditus est, tum & ceteros etiam
perfundit? Sed nefas esset non aliqua D. Ambrosij verba subnectere. Hæc pauca ac-
cipe. Fons vitæ (inquit) sapientiæ, fons gratiæ spiritualis, ita fons virtutum
est cæterarum, quæ nos ad æternæ curlum dirigunt vitæ. Ex anima igitur
quæ culta est, fons iste procedit ut irriget Paradisum, hoc est quædam diver-
sarum fruteta virtutum, quarum sunt initia in quæ sapientiæ dividitur. Quæ
sunt quatuor initia ista virtutum, nisi unum prudentiæ, aliud temperantiæ,
tertium fortitudinis, quartum justitiæ? Itaque sicut fons est sapientiæ, sic flu-
mina quatuor sunt fluentia virtutum &c. Item lib. 1. de officijs cap. 24. postquam
Abraham, Joseph, Job, & Davidis varias recensuit virtutes, ut coronidem illis
imponat, addit: Quod his viris principalium virtutum officium defuit? Qua-
rum primo loco constituerunt prudentiam, quæ in veri investigatione versa-
tur, & scientiæ plenioris infundit cupiditatem; secundo justitiâ, quæ suum
unicuique tribuit, alienum non vendicat, utilitatem propriam negligit, ut
communem æquitatem custodiat; tertio fortitudinem, quæ & in rebus bel-
licis excelsi animi magnitudine, & domi eminet, corporisque præstat viribus;
quarto temperantiâ, quæ modum ordinemque servat omnium quæ vel
agenda vel dicenda arbitramur.

DISPUTATIO PRIMA

De Prudentia & partibus ejus.

QUAMVIS prudentia in intellectu sit, & per consequens simpliciter virtus intellectualis; quia tamen non sinit in solo intellectu, sed extenditur ad rectificandum appetitum, meritò à purè intellectualibus seceratur, & inter morales collocatur, veluti illarum regula, dux, & magistra: unde Philosophus 6. Ethic. prudentiam animam ex virtute operantis veluti oculum esse dicit, Chrysostomus in Psalm. 13. *Lucebam animam, Reginam cogitationum, magistram eorum quæ bona sunt & honesta*; & Maximus Tyrius dissert. 40. prudentiam ait non aliter quàm matrem familias ex rationis præscripto omnia dirigere in familia proborum. Quod videtur sumpsisse à Philosopho, qui 1. magnorum moralium in ipso fine prudentiam commendat, tanquàm architectum quendam virtutum, & sapientiæ velut atriensem, toti virtutum familie præfectum, dispensantemque in ea, & præscribentem munera singularum, ut sapientiæ tanquàm dominæ, cohibito affectuum tumultu, & omnibus domi rectè compositis, otium ad functiones suas, & liberum, enubiliatis ijs quæ officere poterant, altissimarum rerum prospectum parat. Porro ut hujus illustri virtutis naturam clarè percipiamus, definitio ejus breviter explicanda est; Deinde quæ sint partes integrales, subjektivæ, & potentiales illius, exponemus.

ARTICVLVS PRIMVS.

Definitio prudentiæ explicatur.

1. **D**efinitur prudentia à Philosopho 6. Ethic. cap. 5. *Recta ratio agibilia*. Circa quam definitionem primò observandum est, quòd duplex potest esse ratio agibilia, una generalis & communis, per quam regulæ benè operandi traduntur; alia particularis, quæ in singulis actionibus præscribitur quid hîc & nunc liceat, vel expediat, aut debeat fieri secundum rectam rationem. Prima non pertinet ad prudentiam, sed ad Theologiam, vel Philosophiam moralem: secunda verò spectat ad prudentiam, quæ non circa universalialia, sed duntaxat circa singularia versatur.

2. **S**ecundò advertendum est, quòd ratio agibilia adhuc potest esse duplex: alia quæ se tenet ex parte potentie per modum habitus operativi, & hæc est prudentia: alia quæ se habet per modum objecti inspecti & considerati, & ista est lex, quæ non est virtus, neque habitus operativus, sed comparatur ad prudentiam, ut idea artificis ad artem: nam sicut ars inspiciendo ideam, perficit artefactum, sic prudentia attendendo ad le-

Agem, dirigit actus humanos & liberos, qui sunt ipsa agibilia.

Tertiò notandum est, quòd nomine agibilium intelligenda sunt primò & præcipuè moralia, id est quæ ad bonos mores pertinent (à quibus boni simpliciter denominantur) & ad finem moraliter bonum, id est honestum conducunt; secundariò verò & minùs principaliter quædam alia, quæ pertinent ad bonum & commodum vitæ humanæ, & ad benè vivendi quomodocumque rationem. Prudentia enim monastica v. g. non solum valet ad dirigendos mores uniuscujusque in ordine ad honestatem, sed etiam ad quærenda aliqua licita vitæ commoda, vel ad vitanda incommoda & pericula; ad captandam aliorum benevolentiam, & vitandam offensionem; ad discernenda aliorum ingenia, & vivendum cum illis pacificè, & similia. Unde Paulus Actor. 23. prudenter egit, quando ut impetum Judæorum declinaret, in mortem ipsius conspirantium, iniecit quæstionem de resurrectione mortuorum, ut Phariseos & Sadduceos inter se committendo, utrorumque vim contra se frangeret. Prudenter, inquam, egit, si hoc fecerit ex altiori & honesto fine, ut Evangelium diutius prædicaret, siue tantum ut vitæ suæ consulere. Christus etiam prudentissimè respondit Phariseis & Herodianis, *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo*, ut invidiam quam ipsi conflare volebant, declinaret; fuissetque responsum illud prudens, quamvis Christus nihil aliud intendisset, quàm Judæorum calliditatem eludere.

Idem pater in prudentia œconomica, politica, & militari: prudentia enim œconomica non eò solum pertinet, ut familia honestè vivat, curando ut omnes domestici mores suos conforment ad præscriptum rectæ rationis, verum etiam ut familiæ benè & commodè sit in ijs quæ ad victum & vestitum, aliasque vitæ humanæ necessitates spectant, juxta illud Christi Lucæ 12. *Fidelis dispensator & prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam, ut det illi in tempore triatici mensuram*. Prudentia etiam politica non solum curat ut cives honestè vivant servando leges, verum etiam ut abundant copiæ rerum necessariarum, & ut concorditer vivant & pacificè. Item prudentia militaris non curat solum ut milites honestè vivant, & virtutem fortitudinis, aliasque suo statui convenientes exerceant, sed etiam ut adhibeantur quæcumque alia ad bellum benè gerendum, & victoriam consequendam necessaria: cujusmodi sunt, providere sapienter de comitatu, captare opportunum locum, tempus, & occasionem pugnandi, & alia hujusmodi.

ARTICVLVS II.

Quæ sint partes integrales, subjectivæ, & potentiales prudentiæ?

5. **T**riples genus partium in qualibet virtute distinguere solet: aliæ vocantur integrales; aliæ subjectivæ; aliæ potentiales. Partes integrales dicuntur non aliqui habitus aut actus partiales, ex quibus ipsa virtutis essentia coalescat (est enim quælibet virtus una simplex qualitas omnino indivisibilis) sed quædam conditiones, aut dispositiones, aut actus, quibus perficitur opus virtutis. Partes subjectivæ sunt species virtutis, de quibus illa essentialiter prædicatur, sicut animal de homine, equo, leone &c. unde totum id quod est de ratione virtutis divisæ, debet in singulis ejus partibus subjectivis reperiri. Partes denique potentiales vocantur quædam virtutes minüs principales, quæ alteri principali adjunguntur, cuius rationem non perfecte attingunt, sicut partes subjectivæ; habent tamen cum illa connexionem, vel quia ordinantur ad actus minüs principales in eadem materia, vel quia in modo procedendi, & moderandi passiones & actus appetitus, assimilantur modo proprio talis virtutis.

6. Partesigitur integrales prudentiæ à D. Thoma 2. 2. quæst. 49. octo assignantur, nempe memoria, intellectus, vel intelligentia, docilitas, solertia, ratio, providentia, circumspectio, & cautio. Ex quibus quinque priores spectant ad prudentiam secundum quod est cognoscitiva, consiliando per eubuliam, & judicando per sinesim, vel gnomen; nam omnes illæ deserviunt perfecto consilio & iudicio. Tres verò posteriores pertinent ad prudentiam secundum principale actum, qui est præcipere, vel applicare ad opus.

Memoria ergo est recordatio præteritorum, quæ plurimum valet ad prudentiam. Intellectus sive intelligentia dicit præsentium notitiam: ut enim prudenter judicemus, necesse est præsentem statum rei nobis esse probè perspectum. Docilitas importat affectum & promptitudinem ad discendum, quæ etiam multum juvat ad prudentiam. Solertia deservit ad hoc ut homo per seipsum inquirendo, citò assequatur perfectam rei assimationem. Ratio dicit aptitudinem ratiocinandi, & aliud ex alio legitime colligendi; unde non sumitur pro ipsa potentia ratiocinativa, sed magis pro bona ejus dispositione & usu. Providentia importat prospectum futurorum, vel, ut alij volunt, dicit rectam ordinationem eorum quæ sunt ad finem. Circumspectio dicit attentionem ad omnia quæ occurrunt, & conferentiam illius quod in finem ordinatur cum his quæ circumstant, ne quid ex necessarijs desit in opere. Cautio denique importat attentionem ad præcavenda mala, quæ bonis admisceri possunt.

7. Partes verò subjectivæ prudentiæ, seu species ejus, sunt duæ, nimirum prudentia monastica, quæ unusquisque regit seipsum, suosque actus, intendens bonum proprii suppositi in ordine ad finem humanæ vitæ; & polyarchica, per quam multitudo gubernatur. Et hæc subdividitur in quatuor species, nempe in regnativam, politicam, æconomicam, & militarem, de quibus differt S. Thomas 2. 2. quæst. 50.

Prudentia regnativa est ipsa Regis prudentia, quæ civitatem vel regnum regit. Politica est illa

Tom. IV.

A quæ homines seipsos regunt in obediendo prædictis in ordine ad bonum commune. Oeconomica est illa quæ respicit administrationem bonorum familiarum. Militaris denique ea est quæ dirigit milites ad hostes oppugnandos, vel eorum insultus repellendos.

Regnativa rursus subdividitur in Monarchicam, quæ unus multitudini præfideat; Aristocraticam, quæ pauci, & magnates; & Democraticam, quæ multi, ut populus, gubernant in Republica.

B Partes tandem potentiales prudentiæ, sive quæ ordinantur ad actus minüs principales, deservientes principalissimo, sunt tres, nempe Eubulia, Sinesis, & Gnome. Etenim in intellectu practico in ordine ad agibilia, præter universalia judicia circa finem, quæ rectificat synderesim, tres tantum sunt actus versantes circa media, nimirum consilium, iudicium, & imperium; ex quibus perfectissimus est imperium, ad quod tam iudicium quàm consilium ordinantur; unde illud pertinet immediate ad ipsam prudentiam, quæ inter virtutes media respicientes est perfectissima, ut fusè ostendimus in Tractatu de actibus humanis disp. 11. quæ est de usu & imperio. Pro rectificando verò consilio ponitur Eubulia, quæ idcirco bene consiliativa dicitur. Ad rectificandum verò iudicium ponuntur duæ virtutes, nempe Sinesis & Gnome, quarum prima judicat secundum communes leges, & ideo est directiva communis justitiæ legalis; altera verò judicat secundum rationem naturalem de his, in quibus deficit lex communis; à qua proinde dirigitur epikeia, quæ est altior justitia, quàm legalis communiter dicta. De his partibus prudentiæ, seu virtutibus illi annexis agit S. Thomas 2. 2. quæst. 51. ubi fusè prosequitur quæ nos breviter & compendiosè expendimus.

C Porro quàm virtus hæc homini necessaria sit, tum sacri tum prophani Authores passim docent; eamque unanimi consensu, certatimque commendant. Sic Proverb. 3. *beatus vir dicitur qui affluit prudentiâ*, vel Hebraicè, *beatitudines viri*, ut multiplex beatitudo viri prudentis commendetur. Sic Ambrosius lib. de Paradiso, quadruplicem fluvium inde promanantem explicans: *Phison prudentia est* (inquit) *& ideo aurum optimum habet*. Et paulò infra: *Bene utique primo loco fluvius hic positus est, quia non unam gentem circumfluit: non enim angusta quadam, sed divæ utilitatum prudentia est quæ pluribus prodest: ideo prima ut si quis de Paradiso fuerit egressus, velut quoddam eum prudentia flumen excipiat, ne citò possit arefcere, sed per hanc ad Paradisum faciliè revertatur*. Et lib. 1. de officijs cap. 27. *Primus officij fons est prudentia, qui fons & in ceteras virtutes derivatur: neque enim potest justitia sine prudentia esse, cum examinare quid justum quidve injustum sit, non mediocris sit prudentia*. Augustinus lib. de moribus Ecclesiæ cap. 24. *Non diutius de prudentia differendum est, ad quam dignoscenda pertinet appetendorum ac vitandorum; quæ si desit, nihil eorum de quibus jam dictum est (ad justitiam, fortitudinem, temperantiam pertinentium) effici potest*. Basilii in constitutionibus monasticis cap. 15. *Prudentia remota nihil cuiusvis generis est, quod licet bonum videatur, non in vitium recidat, si aut alieno tempore, aut non adhibita moderatione fiat; ratio verò & prudentia ubi rebus bonis idoneum tempus ac modum designant, mirabile est quantus ex earum usu fructus*

Zz. iij

redundet &c. Demum Tullius quaest. 2. Tusculana: Sine prudentia ne intelligi quidem ulla virtus potest &c.

DISPUTATIO II.

De Iustitia, & partibus ejus.

IUSTITIA secunda Cardinalium virtutum, prima est & præstantissima inter morales: unde Philosophus 5. Ethicorum cap. 1. *Præclarissima virtutum (inquit) est iustitia, & neque Hesperus, neque Lucifer ita admirabilis. Hac (ait Ambrosius) virtus publica est, alijs nata, non sibi: foris tota est, & quicquid habet, quadam inclementia sui, dum rapitur amore communi, transfundit in proximos. Hac (subdit Rabadeneira lib. 2. de Principe Christiano cap. 3.) principio fundavit regna, fundata stabilivit, stabilita auxit, ornavitque, & quam obtinent ampliundinem, majestatemque concessit. Hac populi vulneribus medetur, seditiones restringit, exasperatos animos mitigat, pacem firmat, bellis obsistit, Reges gloriosos facit, regnis securitatem præstat, & in primis Deum honorat ac reveretur, cui nullum potest esse sacrificium gratius, nulla hostia acceptior, quam victima iustitiæ, cujus vinculo cælum cum terra, suprema cum infimis, & extrema, maximeque divulse mundi partes, inter se conjunguntur. Demum ut scitè ait Porphyrius lib. 3. de abstinentia, iustitia virtutum omnium obsonium est: nam sicut fames, juxta Socratem, ciborum omnium condimentum est; ita iustitia omnibus virtutibus gratiam atque saporem conciliat. De hac ergo tam præclara & illustri virtute, cujus (inquit Philo lib. de creat. princ.) tanta excellentia est, ut nullus Poëta, nullus Scriptor satis laudaverit, breviter hic agendum est, & prius ejus definitio explicanda, deinde partes ipsius recensenda.*

ARTICULVS PRIMVS.

Explicatur definitio iustitiæ.

Iustitia sumitur duobus modis: Primò largè, pro collectione omnium virtutum, sive prout dicit statum omnium virtutum collectione perfectum; & hæc vocatur iustitia generalis, de qua Christus Matth. 5. dicebat: *Nisi abundaverit iustitia vestra plusquam Scribarum & Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum*: & Matth. 1. Joseph vocatur iustus, id est perfectus in omni virtute, seu omnibus virtutibus exornatus. Unde quia radix omnium virtutum est gratia & charitas, multoties illa nomen iustitiæ sibi assumunt, ut patet ex Augustino de natura & gratia cap. 38. & cap. ultimo, ubi sic ait: *Charitas inchoata, inchoata iustitia est: Charitas magna, magna iustitia est: Charitas perfecta, perfecta iustitia est*: & omnes in gratia constitutos, vocamus iustos, propter ipsam gratiam. Secundò iustitia sumitur strictè & determinatè pro virtute aliqua morali, quæ est ad alterum, poniturque æqualitatem juris inter

A personas diversas: unde definitur ab Aristotele 5. Ethic. cap. 1. & à Cicerone libro de officijs cap. de iustitia, nec non ab Ulpiano lege iustitia ff. de iustitia & jure: *Perpetua & constans voluntas, jus suum unicuique tribuens*. Quæ definitio perfectè declarat naturam iustitiæ, ut ostendit D. Thomas 2. 2. quaest. 58. art. 1. nam per hæc verba: *Perpetua & constans voluntas*, indicatur quòd iustitia sit virtus, cùm sit voluntaria, sive ex electione, ac firma & stabilis, quæ sunt conditiones virtutis ut sic; imò innuitur quòd ejus subiectum sit voluntas, in qua sola iustitia ex moralibus virtutibus subjeatur, ut patet ex dictis in Tractatu de virtutibus in communi. Per reliqua verò verba, scilicet *jus suum unicuique tribuens*, indicatur proprium objectum iustitiæ, sive materia circa quam versatur: alia quippe virtutes morales sunt præcipuè in ordine ad operantem, & ad proprias ejus operationes; iustitia autem est præcipuè circa ea quæ ad alterum sunt, sicut circa propriam materiam, & jus alienum ut ad æqualitatem servandum, tanquam proprium objectum respicit. Unde medium iustitiæ, dicitur *medium rei*; medium verò aliarum virtutum, *medium rationis*: non quòd ipsa iustitia non attendat etiam medium constitutum per prudentiam, atque adeò medium rationis; sed quia hæc in materia iustitiæ non aliter constituitur medium, quàm per æqualitatem secundum rem, ut scilicet tantum reddatur, quantum reipsa debetur: cùm tamen in materia temperantiæ & fortitudinis medium non sit æqualitas à rebus determinata, sed quam prudentia attentis omnibus circumstantijs constituit, quæ proinde modo erit plus, modò minùs, modò sic, modò aliter, secundum quod circumstantiæ temporis, loci, personarum &c. variantur.

Porro jus quod est objectum iustitiæ, adæquate dividitur in jus naturale, & jus positivum, ut docet D. Thomas 2. 2. quaest. 57. art. 2. Jus enim, sive iustum, est illud quod est adæquatum seu commensuratum alteri: dupliciter autem potest alicui homini esse aliquid adæquatum, nimirum vel ex ipsa natura rei, puta cùm aliquis tantum dat, ut tantumdem recipiat, & hoc vocatur *jus naturale*; vel ex aliquo condito, sive privato, sive publico, & hoc appellatur *jus positivum*, quod subdividitur in divinum & humanum, rursumque humanum in Canonicum & Civile: nam licet apud Philosophos jus humanum non sit nisi quod dicitur civile sive temporale, eò quòd apud illos sola externa & merè temporalis politia comperta esset; tamen apud Christianos, qui agnoscunt duplicem hominis societatem, pro duplici proximo sine in quem homo dirigi potest, duplex quoque jus positivum, à duplici potestate fines illos intendente promanans, est agnoscendum.

Si autem quæras, quid sit jus gentium, & an à jure naturali & positivo distinguatur? Ad primam partem quæ sit respondeo, jus gentium dici illud quod est omnibus gentibus bene institutis commune, & earum consensu vel saltem usu inductum. Nam sicut omnes gentes, tametsi regnis & provincijs divisæ, habent semper moralem aliquam unitatem, & mutuam communicatione indigent; ita etiam indigent jure aliquo & legibus, saltem usu ipso latis, & tantopere diffusis, quantum communicatio illa quam dirigunt. Ad secundam verò quaestionem dico jus gentium contineri sub jure positivo humano, quamvis aliquid participet de jure naturali.

4. Prima pars hujus resolutionis probatur primò ex D. Thoma 2. 2. quæst. 57. art. 3. ubi expressè docet jus gentium non esse jus naturale; quod etiam aperte indicat 1. 2. quæst. 94. art. 5. ad 3. & quæst. 95. art. 4. & 2. 2. quæst. 66. art. 2. ad 1.

Probatur secundò: Id quod ex libera hominum constitutione dependet, est jus positivum: Sed jus gentium ex libera hominum constitutione dependet: Ergo non est jus naturale, sed positivum. Major patet, Minor probatur ex Justiniano in institutis, de jure naturali, gentium & civili, ubi ait: *Jus gentium omni humano generi commune est: nam usu exigente, & humanis necessitatibus, gentes humana jura quadam sibi constituerunt.* Idemque habetur in cap. *Omnis lex*. Et Caius in *Legge Omnes populi ff. de justitia & jure: Quod naturalis ratio* (inquit) *inter homines constituit, id apud omnes æquè custoditur, vocaturque jus gentium.* Ergo jus gentium non est determinatum ex rei natura, sed ex hominum beneplacito, conformi naturali juri.

Tertiò: Jus naturale est immutabile & indispensabile: Sed jus gentium potest variari, & in rigore in illo dispensari hominum auctoritate; nam cum jure gentium sit introductum, ut capti in bello justo sint servi capientium, de facto in fidei favorem in hoc est dispensatum; dum statutum est ab Ecclesia, ne Christiani ab alijs Christianis capti in bello justo, sint servi capientium, nec capientes habent verum dominium supra captos: Ergo jus gentium non est jus naturale, sed positivum.

5. Secunda pars, quæ asserit jus gentium aliquid participare de jure naturali, colligitur ex D. Thoma 1. 2. quæst. 95. art. 4. ad 1. ubi ait: *Jus gentium est quidem aliquo modo naturale homini, secundum quod est rationale, in quantum derivatur à lege naturali per modum conclusionis, quæ non est multum remota à principijs, unde de facili homines in hujusmodi consenserunt: distinguitur tamen à lege naturali, maxime ab eo quod est omnibus animalibus commune.* Ergo licet jus gentium sub jure positivo contineatur, aliquid tamen de jure naturali participat. Quare Bannez 2. 2. quæst. 57. art. 3. dubio 3. conclus. 3. dicit jus gentium esse quasi medium, affinitatem habens cum jure naturali & civili positivo: quia cum jure naturali convenit primò in hoc quòd neutrum jus oportet esse scriptum: secundò, quòd ad sui promulgationem non requiritur convocatio hominum, sed in omnibus nationibus absque præcone acceptatur: tertiò, quia jus gentium habet modum juris naturæ, quia jus naturæ est principium vel conclusio necessaria; at vero jus gentium est quasi modus quidam maxime necessarius ut jus naturæ servetur: quartò conveniunt in hoc quòd jus naturæ & jus gentium ubique apud omnes gentes custoditur, & si oppositum fiat, omnes judicant male fieri. Similia tradit Medina 1. 2. quæst. 95. art. 4.

ARTICVLVS II.

Partes integrales, subjectivæ, & potentiales justitiæ recensentur.

6. **D**Væ tantum dantur partes integrales justitiæ, scilicet boni operatio, & mali vitatio; non quidem secundum quòd bonum & ma-

lum sumuntur in communi, quia sic pertinent ad omnem virtutem; sed prout bonum habet rationem debiti ad proximum, & malum rationem nocivi; sic enim spectant ad justitiam, & ex illo duplici actu completum munus & finis justitiæ coalescit. Cum enim perfecti agentis sit, & rem constituere, & constitutam conservare, oportet ut ad eandem justitiam, cujus est constituere æqualitatem ad alterum, tribuendo illi quod suum est, pertineat etiam conservare æqualitatem constitutam, vitando & removendo mala injustitiæ, per quæ destruitur. Primum dicitur *facere bonum*; secundum *declinare à malo*; unde sine his duobus non est justitiæ opus integrum & perfectum.

Partes verò subjectivæ justitiæ, seu illius species sunt tres, nimirum justitia commutativa, distributiva, & legalis. Prima est justitia partis ad partem; secunda totius ad partes; tertia partium ad totum. Cum enim munus justitiæ sit æqualitatem inter aliqua constituere, ut scilicet unumquodque alteri reddat quod ipsi debetur, juxta diversas habitudines illorum, inter quæ ponitur æqualitas, distinctæ species justitiæ consurgunt. Hujusmodi autem habitudo tantum est triplex, nempe vel partis ad partem, ut unaquæque det alteri quod suum est; & hæc est justitia commutativa, ad quam pertinent commutationes, emptiones, venditiones, & omnes contractus ex quibus consurgit obligatio unius partis ad alteram. Vel potest esse habitudo totius ad suas partes, ita quòd ipsum totum unicuique parti tribuat quod ei comperit; & hæc vocatur justitia distributiva, ad quam spectat distributio præmiorum, & bonorum communium: utraque verò dicitur justitia particularis, quia attendit bonum partium. Vel denique prædicta habitudo potest esse partium ad suum totum, ut scilicet unaquæque pars ita se habeat, sicut bono totius expedit, tribuatque communitati quod debet; & ista appellatur justitia legalis, quia potissimum curat, ut leges in suo robore conserventur, & observentur, quatenus, mediâ hac observatione, ipsum bonum commune conservatur; dividiturque in eam quæ respicit bonum commune & legum observantiam, attendendo ad verba legis, & non nisi juxta illa ad intentum legislatoris, quæ retinet nomen commune justitiæ legalis, & dirigitur à Sinesi, quæ est virtus judicativa secundum leges & regulas communes; & in eam quæ prætermittendo verba legis, solum attendit legislatoris intentionem & animum, ut ita fiat sicut in hoc casu attentis omnibus circumstantijs fieri veller; & ista vocatur Epixeia, & dirigitur à virtute judicativa supra communes regulas, scilicet Gnome, ut in fine articuli præcedentis dicebamus.

Partes demum potentiales justitiæ sunt novem, nimirum religio, pœnitentia, pietas, observantia, gratitudo, vindicativa, veritas, amicitia, & liberalitas; cujus novenarij numeri hæc ratio reddi potest. Virtus ordinata ad alterum, solum potest deficere à perfecta justitia, vel quia id quod alteri reddit, deficit à ratione æqualis, vel quia deficit à ratione debiti. Primo modo deficient virtutes quæ sunt ad Deum; quidquid enim homo illi reddat, reddit minus quàm debet. Hujusmodi verò sunt religio, quæ tribuit Deo reverentiam & cultum, & pœnitentia, quæ exhibet illi pro peccatis satisfactionem. Similiter à ratione æqualis deficient virtutes quæ respiciunt patriam, & parentes, & personas in aliqua digni-

tate constitutas, & virtute, sapientiâ, aliâve prærogativâ insignes, nempe pietas & observantia, quia neque his à quibus naturale esse accepimus, neque his qui nobis exhibent documenta & exempla virtutum, possumus æquale reddere.

Secundo modo deficient virtutes, quarum materia non cadit sub debito rigorofo, quod est debitum legale, sed dicuntur debiti earum actus ex sola decentia & honestate virtutis, quod appellatur debitum morale. In quo debito est duplex gradus: nam vel potest esse necessarium simpliciter, ita ut sine illo honestas morum conservari non possit; vel solum ad melius esse, sine quo proinde rectitudo morum potest consistere, licet non perfectè. Et rursus necessarium simpliciter potest attendi vel ex parte debentis; & sic ponitur veritas, pertinet enim ad tale debitum, ut qualis homo est, talem se exhibeat alteri in factis & in verbis, in quo consistit veritas, seu veracitas: vel potest attendi ex parte ejus cui debetur, prout aliquis recompensatur secundum id quod fecit; quandoque quidem in bonis, & ad hoc ponitur gratitudo; quandoque verò in malis, & ad hoc ponitur vindictiva. Pro debito necessario solum ad melius, ponuntur duæ virtutes, nempe amicitia, per quam homo tam verbis quam factis convenienter se habet ad alios quibus convivit; & liberalitas, per quam convenienter dat, non alio titulo, nisi quia ipsum dantem decet: unde in his duabus virtutibus minimum est de ratione debiti.

9. De justitia eleganter disserit Ambrosius lib. de paradiso cap. 3. ubi eam comparat Euphrati, qui est unus è quatuor fluminibus è paradisi fonte promanantibus: Euphrates (inquit) fecunditas atque abundantia fructuum nuncupatur, præferens quoddam insigne justitia, qua omnem pascit animam. Nulla enim virtutum lætiores videtur habere fructus quam justitia, qua magis alijs quam sibi prodest; & utilitates suas negligit, communia emolumenta proponens &c. Causam autem cur ceteri quâ commeanst fluvij describuntur, illam accipimus, quia ejus aqua vitalis asseritur, & qua foveat ac augeat: Deinde quia ubi prudentia, ibi & malitia; ubi fortitudo, ibi iracundia; ubi temperantia, ibi & intemperantia plerumque est, aut alia vitia: ubi autem justitia, ibi concordia virtutum est ceterarum; ideò non ex locis quâ fluit, hoc est non ex parte, cognoscitur: non enim pars est justitia, sed quasi mater est omnium &c.

DISPUTATIO III.

De religione, & actibus ejus.

AGIMVS prius & specialiter de religione, quàm de alijs virtutibus justitiæ annexis: tum quia primum tenet locum inter justitias potentiales: tum etiam quia inter virtutes morales præstantissima est. Isidorus Pelsiota lib. 3. Epist. 268. ait quod quemadmodum in corpore valentior pulchritudinis pars est oculorum pulchritudo; ita etiam in animo præcipua pulchritudinis pars est pietas, seu religio. Et Philo lib. de charitate ferè in fine, adjungi ait huic uni virtuti omnes alias, & ab ea non magis divelli posse, quàm umbram à corpore quod in Sole versatur, Additque eò per illam subveiri homi-

Anem, ut qui eà excultus fuerit, divinus quodammodo efficiatur, & ipsius Dei existimatione non minus honoretur, quàm totus populus, & totius gentis dignitatem obtineat. Ratio verò tantæ in hac virtute præstantiæ est, quia hominem, à Deo quasi per creationem abjunctum, eidem per cultum debitum religat, ut egregiè declarat S. Thomas opusc. 19. contra impugnantes religionem cap. 1. ubi sic discurreit: Religio iteratam ligationem importans, ostendit ad illum aliquem ligari, cui primò conjunctus fuerat, & ab eo distare incepit; & quia omnis creatura prius in Deo existit, quàm in seipsa, & ab eo processit, quodammodo ab eo distare incipiens secundum essentiam per creationem; ideò rationalis creatura ad ipsum Deum debet religari, cui primò conjuncta fuerat, antequam esset, ut sic ad locum, unde ex euni summa, revertantur. Religio ergo, juxta D. Thomam, à religando dicitur, quia homines quodammodo Deo religat: vel à relegendo, ut vult Cicero, quia religiosus debet ea quæ sunt divini cultus frequenter legere, & in corde revolvete: vel ut docet Augustinus 10. de civit. cap. 4. à relegendo, quia Deum religere debemus, quem amiseramus negligentes. His præmissis, ut hujus præstantissimæ virtutis naturam percipiamus, ejus definitionem breviter explicare, & præcipuos ejus actus recensere oportet.

ARTICVLVS PRIMVS.

Explicatur definitio religionis.

Definitur communiter religio: Virtus qua debitum cultum Deo tribuit, tanquam primò omnium principia. Dicitur primò virtus, quia est habitus bonus, & principium operationis laudabilis: est enim bonum & laudabile Deum colere debito seu convenienti modo. Unde hac particulâ rejicitur superstitio, seu falsa religio, quæ non est virtus, sed vitium rectæ rationi oppositum: quia vel falsum Deum pro vero colit, ut faciunt Ethnici & Pagani; vel licet verum Deum colat, non tamen honesto & convenienti modo, sed vel superfluis caeremonijs à Deo rejectis, ut faciunt Judæi; vel inutilibus ad salutem animæ, & in errore contra fidem fundatis, ut Turcæ, Hæretici, & similes. Quare particula debitum, significat hoc loco idem quod conveniens. Nominem verò cultus non solum importatur protestatio excellentiæ divinæ; sed etiam submissio seu subjeccio hominis ad Deum: cultus enim, strictè sumptus & propriè, addit honori simplici submissione quamdam ejus qui honorem exhibet, ita ut seipsum inferiorem profiteatur eo quem honorat. Unde fit ut cultus non possit esse nisi circa excellentiorem; cum tamen honor id non postulet: & ideò Deus Sanctos suos honorat, palam faciens eorum excellentiam; non tamen propriè colit, quia nullo modo tali excellentiæ se subijcit. Nota etiam quod quamvis hoc quod est, Deo se submittere, videatur proprium humilitatis, non tamen secundum eam rationem, secundum quam religioni tribuitur: nam humilitas respicit talem submissione præcisè quia congruit nostræ utilitati, ut nos intra limites conditionis nostræ contineamus, ne per elationem extra eos feramur; religio verò respicit illam præcisè ut declarativam & protestativam divinæ eminentiæ, & ut ipsam tali submissione honoremus. Denique in definitione adducta subditur, tanquam

tanquam primo omnium principio, quia honor A
qui Deo exhibetur ut patri, & principio nostræ
originis, pertinet ad virtutem pietatis; qui verò
ipsi ob beneficia ab eo accepta tribuitur, spectat
ad virtutem gratitudinis, quæ formaliter respicit
beneficium: sed cultus, qui Deo debetur ob sin-
gularem & infinitam excellentiam in omni gene-
re perfectionis, ex qua ipsi competit esse primum
principium, supremumque omnium Dominum,
à virtute religionis exhibetur. Unde objectum
materiale hujus virtutis est cultus Deo conve-
niens, consistens in actionibus internis vel exter-
nis, quibus Dei excellentiam protestamur, ado-
rando, laudando, sacrificando, &c. objectum
verò formale illius est specialis honestas, seu con-
venientia cum recta ratione, quæ est in eo quod B
supremæ excellentiæ divinæ reddatur honor, &
cultus illi conveniens. Quæ ratio distinguit vir-
tutem religionis ab aliis virtutibus, seu Theolo-
gicis, seu moralibus; quippe quæ non versantur
circa tale objectum formale, nec exercentur ad
exhibendum Deo honorem, ob supremam ejus
excellentiam, sed propter alia motiva particula-
ria, puta ob supremam ejus veracitatem, aut infi-
nitam bonitatem.

Ex his intelliges, quanta sit præstantia virtutis
religionis supra alias morales: nulla quippe ea-
rum habet objectum ita elevatum, sicut est divi-
nus cultus, ratione cuius ipsa religio Deum quo-
dammodo attingit. Unde Divus Thomas hic qu.
81. art. 6. in corp. sic discursit: *Ea quæ sunt ad fi-*
nem sortiantur bonitatem ex ordine in finem; &
ideo quæ sunt fini propinquiora, tantò sunt
meliora: virtutes autem morales sunt circa quæ
ordinantur in Deum sicut in finem: religio autem
magis de propinquo accedit ad Deum, quàm alia
virtutes morales, inquantum operatur ea quæ di-
rectè & immediatè ordinantur in honorem divi-
num: & ideo religio præeminet inter alias vir-
tes morales.

Intelliges etiam, religionem non esse virtutem
theologicam, sed moralem: nam virtus theolo-
gica habet ipsum Deum pro objecto quod & im-
mediato, ut patet in fide, spe, & charitate; illæ
enim respiciunt & attingunt Deum immediatè,
& tanquam objectum quod; fides quidem ut su-
premam veritatem; spes ut summum bonum no-
strum; charitas verò ut summum bonum in seipso,
summq; amabilem propter se. At religio ali-
quid creatum immediatè respicit, nimirum cul-
tum qui Deo offertur, ut termino & fini cui; di-
vina autem excellentia est solum ratio ob quam
Deo debetur talis cultus, non verò objectum
formale & immediatum religionis. Potestque
id explicari & illustrari exemplo justitiæ com-
mutativæ, quam unus homo habet ad alium: si-
cut enim objectum talis justitiæ, nec est ipse pro-
ximus, nec jus existens in illo, sed res quæ ex
tali jure proximo debetur; sic objectum religio-
nis, quæ est justitia hominis ad Deum, neque
est ipse Deus, nec jus quod habet, ratione sum-
mæ excellentiæ, ut summè à creaturis colatur, sed
ipse creatus cultus, debitus propter talem excel-
lentiam.

ARTICVLVS II.

De actibus internis religionis.

Do tantum sunt actus interni religionis, de
quibus agit S. Thomas hic quæst. 81. & 83.
Primus est devotio, quæ est voluntaria quædam
promptitudo ad Dei cultum & famulatum: non
enim qualiscumque voluntas serviendi Deo, vel
oblato ad ejus famulatum, meretur nomen de-
votionis, sed illa tantum quæ cum promptitudi-
ne & fervore spiritus conjuncta est: unde prom-
ptitudinem illam cum devotione jungit Scriptura
Exodi 35. ubi sic dicitur: *Egressusque omnis multi-*
tudo filiorum Israël obulerunt mente promptissi-
mâ atque devotâ primitias Domino. Utamque
etiam SS. Patres simul conjungunt, ut Ambro-
sius lib. 1. de Cain & Abel cap. 8. ubi de Abraham
Patriarcha loquens sic ait: *Adhuc cognosce celo-*
ris studia devotionis. Currebat, inquit, & acce-
pit vitulum unum tenerum & bonum, & dedit
puero, & festinavit facere eum. Vtique impigra
devotio, & ideo fuit munus ejus acceptum. Talem
verò devotionem, & animi promptitudinem, in
his quæ ad Dei obsequium pertinent, esse actum
religionis formaliter & propriè, probat S. Tho-
mas loco citato quæst. 81. art. 2. hoc discursu. Ad
eamdem virtutem pertinet velle facere aliquid, &
promptam habere voluntatem ad illud facien-
dum; quia utriusque actus est idem objectum &
motivum formale: Sed operari ea quæ spectant
ad Dei cultum & famulatum, pertinet propriè ad
religionem: Ergo ad illum quoque pertinet habe-
re promptam voluntatem ad illa exequenda,
quod est esse devotum.

Neque valet, si dicas, illud multò magis per-
tinere ad charitatem, quæ nos impellit ut Deo
nos totos tradamus, illique toto corde, totâ ani-
mâ, totâ mente, totisque viribus adhareamus,
& serviamus. Respondetur enim, diversum esse
utriusque virtutis motivum: nam charitas inten-
dit Deo ut amico placere, illique ut tali nos uni-
re, & ad bona opera prompto & ferventi animo
exercenda impellit, quatenus illa Deo grata sunt;
religio verò intendit Deo servire propter supre-
mam ipsius excellentiam, cultu & honore su-
premo dignam. Similiter licet spes, obedi-
entia, gratitudo, & aliæ quædam virtutes nos in-
clinent ad famulandum & obsequendum Deo, id
tamen faciunt ex alio motivo, quàm ex sola spe-
ciali honestate, quæ est in ipso cultu divino, si-
ve quia Deus ob supremam suæ naturæ excel-
lentiam est dignus cui prompto animo servire
velimus.

Secundus actus internus religionis est oratio, ut
docet S. Thomas hic quæst. 83. art. 3. ubi sic dis-
cursit: *Ad religionem propriè pertinet, reveren-*
tiam & honorem Deo exhibere; & ideo omnia illa
per quæ Deo reverentia exhibetur, pertinent ad
religionem: per orationem autem homo Deo reve-
rentiam exhibet, inquantum scilicet ei se suby-
cit, & proficitur orando se eo indigere, sicut au-
thore suorum bonorum: unde manifestum est quòd
oratio est propriè religionis actus.

Ut hæc doctrina clariùs percipiat, & decla-
retur quâ ratione oratio, quæ pertinet ad intel-
lectum, utpote quædam interna locutio & mani-
festatio, sit propriè actus religionis, quæ refidet

in voluntate, cum sit pars potentialis iustitiae observandum est cum Cajetano hic quaest. 81. art. 4. D. Thomam in assignando virtutibus proprios actus potius respexisse ad identitatem ipsarum virtutum, quam ad identitatem potentialium: & ideo omnem actum qui non respicit nisi unicam virtutem, appellat proprium talis virtutis, in quacunque potentia sit. Quod si plures virtutes respiciat, illius vocat proprium, à qua habet primam speciem boni & virtuosi actus, ac proinde cuius finem primario respicit. Hac ratione idem S. Doctor supra quaest. 3. art. 1. confessionem externam dicit esse actum proprium fidei, quamvis illa sit in potentia externa, & hac in intellectu; quia prima bonitas talis confessionis ex fide est, & ejus finem respicit, non verò ex alia virtute. Et generaliter omnes actus externos, sive virtutis, sive vitij, attribuiamus ut proprios illis habitibus, à quibus sumunt primam speciem deformitatis, vel rectitudinis, ut confessionem temperantiae, externum luxum luxuriae &c. non curando an sint in eadem potentia, vel in diversis. Quia ergo prima & essentialis bonitas orationis tota est à religione, quia est bonitas reverentiae & cultus, oratio dicitur propriè actus religionis, quamvis sit in distincta potentia. Et ex hoc dicitur etiam actus religionis elicitive, quia ut bene observat Bannez supra quaest. 3. citatà, & Alvarez 1. 2. disp. 92. dupliciter potest aliquis actus dici elicitus ab aliqua virtute; vel propriè & strictè, quia est immediata ejus operatio, ac proinde manet in eadem potentia; vel largè, ex eo solum quod non sit medià alià virtute, quamvis mediet alia potentia; dicitur enim talis actus elicitus, quia non est propriè imperatus: nam actus propriè imperatus ab aliqua virtute dicitur ille, qui fit medià alià virtute eliciente; sicut actus qui elicitor ab humilitate propter Deum, dicitur imperari à charitate; & ideo ubi una tantum est virtus, qualitercumque influat in actum, dicitur hic procedere ab ea elicitive. Hoc secundo modo oratio dicitur elici à religione, primo verò devotio, quae in voluntate existit.

6. Oratio definitur *Petitio decentium à Deo*. Subjacetur verò in intellectu: quia orare, quantum ad substantiam actus, nihil est aliud quam internum nostrum conceptum ad Deum ordinate, ipsi exprimere, intimare, ac notum facere; quod est munus intellectus: quare si quis solà voluntate desideret, non tamen ordinet in Deum desiderium suum, intellectualiter illi loquendo, non erit ibi vera oratio; sicut in oratione externa non sufficit appetitus boni, nisi ille verbis & locutione ei cui oratio fit manifestetur. Unde alij sic definiunt orationem: *Oratio est desiderij coram Deo explicatio, ut aliquid ab eo impetremus.*

7. Quatuor verò in oratione velut partes integrales numerat Apostolus 1. ad Timoth. 2. *orationem, postulationem, obsecrationem, & gratiarum actionem*. Nam qui orat, primò accedit mente ad Deum: & hac pars vocatur ab Apostolo specialiter *oratio*, soletque pro ea sumpta oratio definiri: *Ascensus seu elevatio mentis in Deum*. Deinde petit exprimendo suum desiderium: & hac dicitur *postulatio*, vel *supplicatio*. Tertiò proponit rationem impetrandi ex parte Dei, quae est ejus sanctitas, & Christi merita, per quae petimus exaudiri: & hac dicitur *obsecratio*. Tandem adhibet rationem impetrandi ex parte nostra: &

A hac est gratiarum actio; quia de acceptis beneficiis gratias agentes, impetramus potiora. Hac D. Thomas hic quaest. 83. art. 17.

Dignitatem, efficaciam, & necessitatem orationis, mirum in modum SS. Patres commendant, ut frequens illius exercitium fidelibus persudeant. Dionysius Areopagita lib. de divin. nomin. pulcherrimo symbolo, & erudienti hieroglyphico aureae catenulae è caelis emissae, ad sydera, & ad ipsum Deum nos trahentis, orationem depinxit & adumbravit. Ei concinit Clemens Alexandrinus lib. 7. Stromatum, ubi rationem assignans, cur primi cultores Christianae religionis, manibus in caelum elevatis orarent, subiungit: *Et promptitudine & alacritate spiritus assequamur essentiam, quae apprehenditur intelligentiis; & una cum verbo corpus à terra educere conantes, erectam & elevatam animam desiderio meliorum cogimus in sancta progredi, magno animo corporis vinculum despicientes.*

B Chrysostomus lib. 2. de orando Deum, docet quòd sicut corpus humanum absque nervis motum aliquem habere non potest, ita neque anima absque oratione, subindeque quòd anima oratione destituta, est veluti paralytica. *Quemadmodum (inquit) corpus nervis cohaeret, currit, stat, vivit, & compactum est, adeò ut si nervos incidas, universam corporis harmoniam dissolves: ita anima per sanctas preces sibi constant & compinguntur, ac pietatis cursum facile peragunt. Quod si te ipsum destitueris precatione, perinde feceris ac si pisces ex aquis extraxeris: ut enim pisci vita est aqua, ita tibi deprecatio. Per hanc datur velut ex aquis subvolare, caelumque transcendere, ac prope Dominum fieri.*

C Bernardus serm. 49. in Cantica asserit quòd oratio est cella vinaria, in quam Sponsus introducit Sponsam, hoc est animam dilectam, & ubi inebriatur vino devotionis, quod lificat cor, & torrente voluptatis potatur.

Augustinus serm. 126. de tempore: *Oratio iusti (inquit) clavus est caeli: ascendit precatio, & descendit Dei miseratio. Licet alta sit terra, altum caelum, audit tamen Dominus hominis linguam, si mundam habeat conscientiam. Et alibi in laudes orationis totus effusus, sic exclamat: Quid oratione praclarior? Oratio est anima sancta praesidium, Angelo bono solatium, Diabolo supplicium, gratum Deo obsequium, columna sanctarum virtutum, anima scala, fundamentum fidei, religionis laus, perfecta gloria, spes certa, sanitas incorrupta. O oratio sancta! beatus qui te amat, sed beator qui te frequenter.*

E Denique Cassiodorus ad versum illum Psalmi 140. *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*, hac scribit: *Incensum est odoriferi pigmenti suavis adustio, quae carbonibus concremata, gratissimum fumum porrigit ad superna, & odorantes delectabili jucunditate permulcet: sic fidelium oratio, igne charitatis incensa, divinis conspectibus ingeritur, quae magis humiliatis & compunctionis pondere sublevaritur. Virtutibus enim Dominus nostris, tanquam bonis delectatur odoribus; nam & orationem sanctam velut odorem suavissimum suscipere Dominum in Apocalypsi legitur, ubi dictum est: Stetit Angelus super aram Domini, habens thuribulum aureum in manu sua, & ascendit fumus supplicationum de manu Angeli in conspectu Domini, ut daret de orationibus Sanctorum. Aut ut vulgatus*

rextus habet: *Sietis Angelus ante altare, habens thuribulum aureum, & data sunt illi incensa multa, ut daret de orationibus Sanctorum omnium super altare aureum, quod est ante thronum Dei; & ascendit fumus incensorum de orationibus Sanctorum, de manu Angeli, coram Deo.*

Ad eundem Psalmistæ versiculū egregiè observat Bellarminus, qualitates bonæ orationis rectè designari similitudine Thimiamatis, quod offerebatur in tēplo ex præcepto Dei mane & vespere, ut habetur Exodi 30. *Illud enim (inquit) has habebat qualitates: Primò cōstabat ex quatuor generibus ornatum, nimirum thure galbano, oniche, & stacte, ut monet S. Hilarius: hinc efficiebatur odor suavissimus. Secundo offerebatur in templi parte nobilissima & interiori, quæ dicebatur Sancta Sanctorum, ubi erant tabule Testamenti, & altare aureum. Tertiò offerebatur per Summum Sacerdotem. Quariò ponebatur super ignem, & inde excitabatur fumus rectū sursum ascendens. Quatuor aromata sunt quatuor virtutes, fides, fiducia, charitas, & humilitas. Ex his componitur oratio Deo gratissima. Templum Dei est homo. Vos estis (inquit Apostolus) templum Dei, 1. ad Corinth. 6. sed pars interior est anima, in cuius mente est lex Domini, digito Dei scripta; & in cuius voluntate est altare aureum, cor videlicet mundum, & ornatum gratiā Dei. Summus Sacerdos est Christus: per illum enim, ut Advocatum nostrum, semper orare debemus, & idē singulas preces sic concludimus: Per Dominum nostrum Iesum Christum. Denique ignis, qui fumum suavissimum, & directū sursum ascendentem excitat, est fervor desiderij: sed in recta ascensione notatur recta intentio, & iugis attentio. Qui enim orant ut videantur ab hominibus, illi aurā temporali detorqueant incensum, ut non rectā ascendat: illi etiam qui evagationes mentis habent, non dirigunt orationem ut debent; evagationes enim veluti status ventorum disfrabunt & dissipant fumum orationis, ut non rectā sursum ascendat; & quia valde difficile est liberari ab omni evagatione mentis, idē Propheta huius rei meminit, dicens: Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Hæc Bellarminus.*

ARTICVLVS III.

De actibus externis religionis.

Præter duos actus internos religionis, jam explicatos, plures sunt externi, nimirum adoratio, sacrificium, oblatio, votum, iuramentum, adiuratio divini nominis, ejusque per laudem assumptio: de quibus breviter hic agendum est.

Adoratio definiri potest: *Honor externo corporis gestu Deo exhibitus.* Relicta enim questione, an sit verè & propriè adoratio illa quæ interius in sola mente concluditur (quam tractat Vazquez tomo 1. in 3. p. disp. 93.) actio illacui nomen adorationis per prius accommodatum fuit, est quæcumque actio exterior, per corpus exercita, ad significandum internam reverentiam & venerationem, cuiusmodi sunt genuflexio, discopertio capitis, corporis inclinatio &c. Quamvis enim actus isti externi, secundum se præcisè, ad bonum & malum sint indifferentes, ac proinde ad religionem non pertineant, nisi ut respiciunt internam devotionem, & possint adoratio appellari;

Tom. IV.

ipsum tamen adorationis nomen non tribuitur actui interno, nisi in ordine ad prædictos motus, & ut eos includit: sicut nomen restitutionis non tribuitur absolute voluntati restituendi, nisi in ordine ad exteriorem actum, vel potius tribuitur ipsi externo actui, ut stat sub tali voluntate.

Porro hæc obligatio colendi Deum externā adoratione, juris est naturalis: Tum quia ex duplici natura compositi sumus, intellectuāli scilicet & sensibili, idēque duplicem adorationem Deo offerre tenemur, nimirum spiritalem, quæ consistit in interiori mentis devotione, & corporalem, quæ consistit in exteriori corporis humilatione, ut discurret S. Doctor 2. 2. quæst. 84. art. 2. in corp. Tum etiam, quia cum homines socialiter vivant, debent non solum Deo, vel Angelis, sed aliis quoque hominibus, suam erga Deum submissionem significare, seque esse veri Dei cultores & adoratores, quod facere nequeunt per actus purè internos & spirituales, hominibus incognitos.

Sacrificium est oblatio rei sensibilis, à legitimo ministro Deo facta, per realem immutationem, ad testandum supremum illius dominium, in vitam & in mortem.

Dicitur primò oblatio, quia hæc largè sumpta, est genus ad sacrificium & simplicem oblationem, nam in omni sacrificio aliquid Deo offertur. Additur rei sensibilis, ut excludatur interna oblatio, quæ mens se Deo offert, quæ non est propriè sacrificium, licet interdum in Scriptura hoc nomine appelletur, ut Psal. 50. *Sacrificium Deo spiritus contribulatus.* Subditur à legitimo ministro, quia cum sacrificium sit excellentissimum & publicus Dei cultus, par est ut non fiat nisi à persona, publicā auctoritate ad id destinata, qualis est Sacerdos. Hinc Othas Rex, cum non esset Sacerdos, & tamen sacrificium offerre vellet, à Deo punitus est, & leprā percussus, quod Sacerdotis officium usurparet 2. Paralip. 2. Additur Deo facta, quia sacrificium soli Deo debetur, nec huiusmodi cultum licet ulli creaturæ offerre. Per realem immutationem, quia ea quæ sacrificantur, in ipso sacrificio immutari debent, vel mactatione, vel combustione, vel fractione, &c. ut sic melius significetur illud offerri Deo, ut primo principio totius entis, qui potest suo supremo dominio res creatas destruere. Reliquæ particulæ, ad testandum supremum illius dominium in vitam & in mortem, positæ sunt ad declarandam specialem rationem cultus, qui per actum sacrificandi intenditur & exhibetur, nempe ut proficemur Deum esse authorem nostri esse, & dominum vitæ & necis; illaque hostiæ destructione, quasi vice nostri oblatæ, protestemur nos quidquid sumus illi debere, dignumque esse, ut si opus foret, & si ipse vellet, totum in ejus honorem insumeretur. Cum enim ut rectè dicit Eusebius lib. 1. demonst. Evangelicæ cap. ultimo, naturali ratione viderent homines suam se vitam Deo debere offerre; quia tamen non conveniebat, neque Deus permittebat homines ipsos sacrificari, lege naturæ introductum est, ut homines vice sui ipsorum, animalia, vel alias res sensibiles Deo immolarent, protestando se eodem modo vitam suam oblaturus, si oporteret.

Ex his intelliges differentiam quæ reperitur inter adorationem, oblationem simplicem, & sacrificium: nam adoratio exhibet cultum Deo tanquam superiori, unde per illam homo suam erga Deū submissionem significat: oblatio, ut domino

Aa ij

rerum omnium exteriorum, & ideo ipsi rem aliquam exteriorem offert, in quo distinguitur ab adoratione; sacrificium verò tanquam supremo vitæ & necis Domino, unde ad hoc significandum, res oblata destrui, vel saltem aliquo modo immutari debet.

23. Dices primò, Si hæc definitio esset bona, sequeretur martyrium esse verum sacrificium, est enim oblatio exterior, quâ Martyr seipsum immolat Deo, in protestationem supremi dominij quod Deus in suam ipsius vitam & mortem habet: Sed hoc non admittunt communiter Theologi: Ergo &c.

Respondeo negando sequelam Majoris: ad proprium enim sacrificium requiritur, ut sacrificans activè, saltem indirectè concurret ad immolationem victimæ; nam essentia sacrificij formaliter consistit in activa immolatione victimæ in divini cultus protestationem facta: Martyr verò ne indirectè quidem activè concurret ad immolationem sui corporis, sed merè passivè, sustinendo tantum passionem & mortem à tyranno illatam: cum enim non habeat vitæ suæ dominium, non potest illam activè destruere, sed tantum illius destructionem pati. Hinc evidens infertur discrimen inter Martyrum & Christi mortem, quæ fuit propriissimum sacrificium: Christus enim activè, saltem indirectè, operatus est suæ humanitatis immolationem; quia dum actu patiebatur, poterat non pati, & impedire omnes passiones, & mortem à Judæis illatam, non solum subtrahendo se à manibus Judæorum, sed etiam non permittendo ut humanitas sua tormenta sentiret, per dotem impassibilitatis, quam communicare saltem ad tempus poterat corpori. Unde non solum Christus habuit libertatem antecedentem vitandi passiones & mortem, sed etiam concomitantem, in actu patiendi & moriendi, quam potestatem non habent Martyres, qui illatos à tyranno cruciatus & mortem impedire non possunt.

24. Dices secundò, Multa fuerunt sacrificia, tum in lege naturæ, tum in lege scripta, in quibus nulla fiebat destructio vel immutatio rei oblata, ut sacrificium Melchisedech qui obtulit panem & vinum in sacrificium, Genes. 14. nulla mentione facta de actione immutativa panis & vini. Similiter Levitici 23. panes primitiarum, & duo agni; sacrificari dicuntur; & tamen hæc postquam elevata erant à Sacerdote, coram Domino, cedebant in usum Sacerdotum: neque ibi præscribitur alia immutatio. Addi potest oblatio hirci viventis, Levitici 16. quem Sacerdos non aliter offerebat, quam posita utraq; manu super caput ejus, confitens omnes iniquitates filiorum Israël, & universa delicta atque peccata eorum, quæ imprecans capiti ejus, emittebat illum in desertum. Demum in nova lege in celebratione Missæ Christus offertur Deo in sacrificium, & tamen cum corpus ejus sit gloriosum & impassibile, non destruitur, nec immutatur: Ergo ad sacrificium non requiritur vera & realis immutatio victimæ, sed sufficit ejus oblatio.

25. Respondeo negando Antecedens, nullum enim proferri potest exemplum sacrificij ex Scriptura, in quo non facile sit intelligere fuisse factam aliquam destructionem vel immutationem rei oblata. Nam de sacrificio Melchisedech affirmant celebriores Interpretes in cap. 14. Genes, ipsum aliquid panis igni tradidisse, & aliquid vini libamine consumpsisse, ut fieri solebat in

A sacrificijs pacificis, id est ad gratiarum actionem institutis. Idem dicendum de panibus propositionis, & de panibus primitiarum; non tantum enim panes illi coquebantur à Sacerdotibus, sed & aliqua eorum particula igni comburebatur, ut de panibus propositionis indicat textus Hebraicus Levitici 24. versu 9. ubi pro eo quod vulgatus Interpres ait de panibus propositionis, *Sanctum sanctorum est de sacrificijs Domini*, sic habet: *קדש קדשים הוא לו מאשי יהוה* *Sanctitas sanctitatum hoc ei de ignitionibus Domini*. Ignitio autem propriè significat combustionem & non coctionem panum. Similiter duo illi agni de quibus fit mentio Levitici 23. non tantum elevabantur coram Deo, sed etiam occidebantur in Dei honorem, & postea in usum Sacerdotum cedebant, ut ibidem docent Interpretes. Nec obest quod Scriptura non faciat mentionem hujusmodi omnium actionum, quia non omnia semper exprimit, ut vel ex eo patet, quod Apostolus ad Hebræos 9. referens id quod Moyses fecerat Exodi 24. sanciens vetus Testamentum, ait Moysen accepisse sanguinem vitulorum, & hircorum, cum aqua & lana coccinea, & hyssopo: ipsum quoque librum aspersisse. Cum tamen in Exodo nihil de hyssopo, & lana coccinea, deque aqua & asperione libri scriptum esset, sed id solâ traditione constaret, essetque Judæis adeò notum, ut Apostolo nullâ probatione opus fuerit.

C De hircio autem vivente, & in desertum emissio, cuius fit mentio Levit. 16. dici potest, illum non fuisse integrum sacrificium, sed partem unius integri sacrificij: duo enim hirci jubentur ibi offerri pro peccato populi, quorum unus occidatur, alter dimittatur in desertum, modo supra dicto. Sicut Levit. 14. initio, jubentur offerri duo passeris pro lepræ mundatione: quorum unus immoletur, alter vivus dimittatur, & in agrum avolare sinatur. Nimirum ad representandam Christi mortem, per hircum & passerem occisum; resurrectionem verò, per hircum, & passerem vivum. Vel quod Christus quâ homo tantum, passus, & mortuus sit: manens quâ Deus, impassibilis & vivus.

D Demum ad id quod subditur de sacrificio Missæ, dicendum est corpus & sanguinem Christi destrui moraliter in Eucharistia, quatenus vi verborum ponuntur sub speciebus panis & vini in statu deteriori, inepto usibus suis naturalibus & humanis, atque tendente ad consumptionem & destructionem: cum enim ibi ponantur modo indivisibili, ponuntur modo naturaliter inepto functionibus & usibus eorum proprijs. Item cum ibidem constituentur per modum cibi & potus, tendunt ad usum quo destruantur, & desinant esse, speciebus corruptis. Demum in sacrificio Missæ fit immolatio mystica ipsius Christi, quatenus vi verborum ponitur corpus sub specie panis, & sanguis sub specie vini, ad representandam separationem utriusque, factam in cruce & in morte Christi. Unde in tali sacrificio fit mystica quedam sanguinis per gladium verborum effusio, ut Cyrillus loquitur: sicut sacrificia veteris legis, non sine physica sanguinis effusione, per victimæ realem occisionem peragebantur. De quo fusius in Tractatu de Eucharistia, cum de sacrificio Missæ differemus.

18. Explicatâ essentia & definitione sacrificij in communi, superest ut tradamus varias ejus spe-

cies & divisiones, ac multiplicia veteris legis sacrificia, breviter hic recensamus. Sacrificium ergo jam descriptum, multipliciter dividitur. Primo ratione materiae dividitur in victimam, sive hostiam, immolationem, & libamen: quando enim fiebat ex animalibus occisis aut consumptis, dicebatur victima, sive hostia; quae nomina ab hostibus victis, aut vincendis, & debellandis, derivata sunt, eo quod ad victoriam reportandam, vel ad gratias agendas pro illa reportata, offerri solebant. Quando autem fiebat ex rebus inanimis solidis, dicebatur immolatio, nomine deducto à mola, in qua fruges terebantur: quando ex liquidis, dicebatur libamen, eo quod vinum, oleum, & alij liquores libarentur, id est sui effusione offerrentur Deo, ad significandum supremum quod habet in vitam & in mortem dominum. Exempla huiusmodi omnium differentiarum extant in lege Moisaica: nam animalia munda occidebantur, id est oves, agni, boves, vituli, haedi, caprae, columbae, passeris, & turtures; & multae res inanimatae solidae offerebantur in sacrificium, nimirum panis qui in frusta fecabatur, vel ex aliqua sui parte comburebatur, reliquo cedente in esum Sacerdotum, aut offerentium; similia quae sartagine, clibano, vel craticula coquebatur; sal quod in ignem coniciebatur; thus quod adolebatur; manipulus spicarum qui torrebatur; & triticum quod molà vel pistillo contrebatur: liquida quoque nonnulla sui effusione offerebantur, ut sanguis, aqua, vinum, oleum.

19. Secundò ratione formae, seu modi quo fiebat, dividi potest sacrificium in cruentum & incruentum. Prius fiebat sanguinis effusione, ut in occisione animalium; posterius sine illa, ut in aliis oblationibus. Utriusque generis fuerunt multa sacrificia, non modò in lege Moisaica, ut patet ex dictis, verum etiam in lege naturae; nam Abel, Noè, Abraham sacrificarunt animalia per ipsum occisionem, Genes. 4. 8. & 15. Melchisedech verò Rex Salem, & Sacerdos Altissimi, dicitur panem & vinum obtulisse in sacrificium, Genes. 14. Valuitque hæc differentia veterum sacrificiorum ad representandum duplex Christi sacrificium; unum cruentum in cruce peractum, secundum quod Christus dici potest Sacerdos secundum ordinem Aaron; alterum incruentum in Eucharistia, secundum quod dicitur Sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. Unde Theodoretus: *Typum Melchisedech gerebat Sacerdotij Domini: ideoque Abraham panes, vinum, & massam farinae vicissim dedit, prout moris erat, Deo talia offerens; animadvertat enim & in hoc typum patefieri.*

20. Tertiò dividebatur olim sacrificium ratione formae, in holocaustum, hostiam pacificam, & sacrificiū pro peccato. Holocaustum erat in quo tota res comburebatur, ut in fumum resoluta ad Deum ascenderet; eratque perfectissimum sacrificium, quia in illo expressius significatur omnia ipsius Dei esse. In aliis duobus sacrificiis partim cremabatur, partim verò sacerdotibus, aut offerentibus reservabatur. Distinguebantur verò, quia hostia pacifica offerebatur pro beneficiis acceptis, vel accipiendis; sacrificium verò pro peccato in ipsius expiationem.

Demum ex fine dividebatur in sacrificium propitiatorium, seu hostiam, quae pro peccatis praeteritis offerebatur. Eucharisticum, quod & honorarium seu gratiarum actionis dicebatur, offe-

Tom. IV.

rebaturret pro acceptis beneficiis in communi: pro beneficiis verò in particulari, erat hostia pacifica, ut fuit agnus Paschalis in memoriam specialis beneficii Aegyptiacae liberationis. Impetratorium, quod erat pro futuris donis impetrandis, vel malis vitandis & praecavendis.

Ceterum in lege gratiae omnia hæc sacrificia cessarunt, essetque superstitiosum aliquo ex illis uti: quia adest perfectissima hostia, & sacrificium corporis & sanguinis Christi Domini, quod in tot illis legalibus sacrificiis figurabatur, atque ita debent cessare figurae, existente veritate. Unde ait Ecclesia in quadam collecta: *Deus qui legalium differentiam hostiarum, unius sacrificij perfectione sanxisti &c.* Et Tridentinum sess. 22. cap. 1. exponens de Sacrificio Missae prophetiam Malachiae de oblatione munda in omni loco offerenda nomini Domini, concludit: *Hæc denique illa est quae per varias sacrificiorum, naturae, & legis tempore, similitudines figurabatur, utpote quae bona omnia, per illa significata, velut illorum omnium consummatio & perfectio complectitur.*

Oblatio, ut distincta à sacrificio, est actus quo res externas Deo offerimus sine mutatione earum facta. Ita S. Thomas 2. 2. quæst. 86. art. 1. in corp. ubi sic habet: *Nomen oblationis commune est ad omnes res quae in cultum Dei exhibentur, ita quod si aliquid exhibeatur in cultum divinum, quasi in aliquid sacrum quod inde fieri debeat, consumendum, & oblatio est, & sacrificium.* Unde Exodi 29. dicitur: *Offeres totum arietem in incensum super altare: oblatio est Domino odor suavisimus victimae Dei.* Et Levit. 2. dicitur: *Animal cum obtulerit oblationem sacrificij Domino, simila erit ejus oblatio. Si verò sic exhibeatur ut integrum maneat divino cultui deputandum, vel in usu ministrorum expendendum, erit oblatio, & non sacrificium.*

Huiusmodi simplicis oblationis fit saepe mentio in Scriptura: nam Levit. 13. praecipitur oblatio de manipulis novarum spicarum; & Deuter. 26. jubentur filij Israel tollere de cunctis frugibus suis primitias in cartallo, & ferre ad sacerdotem, qui ponat ante altare Domini. Et ad Hebraeos 5. sic dicitur: *Omnis Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his quae sunt ad Deum, ut offerat dona & sacrificia pro peccatis.* Ubi per dona, quae distinguit Apostolus à sacrificiis, intelligit simplices oblationes primitiarum, aliarumque rerum, quae non adolebantur aut consumebantur in sacrificium, sed integræ Deo offerebantur ad usum sacerdotum & templi, ut Theophilactus & alij Patres exponunt.

Votum definitur à D. Thoma 2. 2. quæst. 88. art. 2. & art. 5. in corp. *Promissio Deo facta ad ejusdem Dei cultum.* Dicitur promissio, quia est voluntas obligatoria, differtque à simplici proposito, quod est sola voluntas & destinatio aliquid faciendi. Unde idem Sanctus Doctor loco citato articulo primo comparat promissionem cum imperio, in eo quod quemadmodum aliquis per imperium obligat alium, in quem habet potestatem, ita per promissionem obligat seipsum ad aliquid faciendum, vel omittendum; eademque de causa dici solet, votum esse legem privatam, quam quisque sibi ipsi imponit, & quæ seipsum obligat ad aliquid. Dicitur autem hæc promissio fieri Deo: quia licet non modò votum coram

Aaa iij

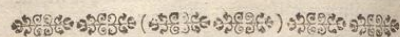
Sanctis & Prælati fieri possit, ut eorum reverentia moveat ad ejus observationem, sed ipsa etiam promissio possit ad ipsos immediate dirigi, atque ad eorum cultum & observantiam referri, ut patet in voto solemni quod in nostro Ordine emittitur, in quo sic dicitur: *Promitto obedientiam Deo, & B. Mariæ, & B. Dominico* &c. nihilominus hæc promissio prout fit Sanctis, non habet rationem voti formaliter, sed tantum materialiter, ut docet S. Thomas loco citato art. 3. ad 3. quatenus ut sit verè & propriè votum, debet adungi tacitè vel expressè alia promissio, quâ promittimus Deo nos id facturos quod promittimus Sanctis: & hæc promissio, quæ fit Deo, est votum, & pertinet ad religionem; quæ verò fit Sanctis, non est votum per se, sed materia voti, seu alterius promissionis Deo factæ, & illi veluti materia rationem voti formaliter afferentis; unde non cadit sub religione, sed sub dulia, hyperdulia, iustitia, vel fidelitate, ut dicunt Salmanticensis in Tractatu de Virtutibus, exponentes generalem divisionem omnium virtutum. Dicitur tertio hæc promissio fieri Deo, ad ejusdem Dei cultum: quia cum votum sit actus religionis & latræ, est ordinatio eorum quæ quis voverit in divinum cultum & obsequium. Unde existimo quòd si quis promittendo Deo perpetuam castitatem, nullo modo intenderet Dei honorem, sed tantum majorem temporalem commoditatem, aut quid aliud, illè non propriè voveret, neque talis promissio esset indispensabilis ab Episcopo, sicut est verum votum perpetuæ castitatis.

24. Juramentum est attestatio divini numinis, vel invocatio divini testimonij, ad fidem faciendam, promissionemve firmandam. Unde secundum substantiam est actus intellectus, quædamque locutio, quâ Deum vocamus in testem ad confirmandam veritatem, fidelitatemque nostram in verbis & promissis: & quia hujusmodi invocatione profitemur divinam excellentiam, spectat elicitive ad religionem, sicut de oratione & voto diximus. Debet autem juramentum, ut religiosum sit, tria observare, nempe veritatem, iustitiam, & iudicium, secundum illud Jeremiæ 4. *Iurabis, vivit Dominus, in veritate, & in iudicio, & in iustitia*. Veritas requiritur, quia Deus non nisi verum potest testificari: iustitia, quia non vult suo testimonio alicui iniuste noceri: iudicium, quia Dei testificatio irreligiosè adducitur super re admodum levi, vel ubi nulla est necessitas.

25. Adjuratio fit cum aliquem ad quippiam faciendum, vel omittendum obtestamur per Deum ipsum, ut ejus amor, timor, aut reverentia efficaciter eum promoveat, ne alioqui videatur non satis magni facere supremam ejus majestatem; vel ut ejus timorem illi incutiamus. Hunc verò actum pertinere ad religionem patet: quia per se facit ad cultum Dei, quem honoramus hoc ipso quòd majestatem ejus reverenter interponimus, ut alius ejus respectu, vel terrore moveatur. Esse autem specialem ejus actum, & distinctum ab aliis, dubitari nequit, nisi de duobus, juramento scilicet & oratione. Differt nihilominus à juramento, quia juramentum usurpamus ad nos ipsos obligandos, vel ad aliquid confirmandum per Dei veracitatem & auctoritatem; adjuramus autem, ut alium obligemus aut adigamus ad aliquid faciendum, vel ad quippiam omittendum, propter reverentiam aut terrorem divinæ majestatis. Ab oratione verò differt, quia adjuratio fieri potest

A imperando, non deprecando, & tunc saltem est actus specialis, & omnino diversus ab oratione, quando verò fit deprecando, addit simplici orationi obtestationem.

Ultimus actus religionis est invocatio, seu assumptio divini nominis per laudem: de qua agit S. Thomas 2. 2. quæst. 91. art. 1. ubi docet divini nominis laudes, hymnis, canticis, aliisque similibus modis celebrandas esse; non quidem ut Deo, qui cordium est scrutator, quam de ipso habemus opinionem significemus; sed ut nostros, audientiumque animos ad eum amandum, venerandumque excitemus. Et quamvis Deus ut est in seipso, utpote ineffabilis & incomprehensibilis, propriè laudari non valeat, sed sit major omni laude, secundum effectus tamen, qui ab illo in nos proveniunt, possumus ipsum laudare, juxta illud Isaïæ 63. *Laudem Domini annuntiabo super omnibus quæ reddidit nobis Dominus*, ut declarat S. Doctor art. citato in resp. ad 1.

DISPUTATIO IV.

De alijs virtutibus justitiæ annexis.

E xplicatâ definitione religionis, & præcipuis ejus actibus, tam internis, quam externis, breviter agendum est de aliis virtutibus justitiæ annexis, quæ partes ejus potentiales appellari solent. Unde fit

ARTICULVS UNICVS.

Alia partes potentiales justitiæ breviter explicantur.

P Ræter religionem, quæ inter partes potentiales justitiæ primum locum obtinet, plures alia assignari solent, nimirum poenitentia, pietas, observantia, obedientia, gratitudo, vindictio, veritas, amicitia, & liberalitas, de quibus agit S. Doctor 2. 2. à quæst. 101. usque ad 123. præterquam de poenitentia, cujus tractationem rejecit ad quæst. 85. tertiæ partis, ubi etiam nos de illa dicemus.

Post religionem ergo, & poenitentiam, quæ sunt in ordine ad Deum, sequitur pietas, per quam parentibus debitus cultus officiumque tribuitur: parentes enim sunt veluti secundarij quidam dii respectu filiorum, tanquam secundaria principia essentia & vitæ; unde representant filijs quodammodo ipsum Deum, qui est primarius & summus omnium Pater. Et ob hanc rationem (ut rectè observat Philo in lib. de Decalog.) post præcepta primæ tabulæ, quæ ad cultum Dei pertinent, primum secundæ tabulæ institutum fuit de honore parentibus exhibendo. Quia verò in consanguineis parentum sanguis invenitur, idcirco pietas aliquatenus quoque ad consanguineos extenditur, tanquam resperfos primario illo & fontali jure, quo parentibus obstringimur. Illa quoque respicit patriam: quia hæc etiam aliquo modo est ortus principium, & quia parentes fovet, & opportuna ad ortum & educationem præbet. Unde Hierocles dissertatione de observantia in patriam, sic ait: *Est patria, per Iovem, vel alteruter quidam Deus, & primus maximusque parens*.

Quare qui nomen ei imposuit à re ipsa, non temere patriam nominavit, vocabulo quidem à patre deducto, pronuntiato tamen femininâ terminatione, ut ex utroque parente mixtum esset. Atque hæc ratio significat, patriam unam ex aquo duobus parentibus colendam esse. Preferenda igitur omnino est patria utriusque parentum seorsim; & ne simul quidem parentes ambos par est majoris fieri, sed equali honore dignari.

2. Pietatem sequitur observantia, per quam homines aliquâ dignitate antecellentes, cultu quodam & honore prosequimur: sicut enim parentibus & patriæ, quia sunt principia naturalis esse & educationis, debemus peculiare obsequium & cultum, pro quo exhibendo constituitur pietas; ita superioribus, quia auctores sunt nostræ gubernationis & directionis, per leges, per præcepta, per consilia, per doctrinam, &c. debemus specialem honorem, ad quem præstandum ponitur observantia. Nec solum personas in dignitate jam constitutas, à quibus de facto gubernamur, observantia cultu prosequimur, sed etiam omnes virtute, sapientiâ, aliâve perfectione insignes, quatenus ratione talis perfectionis apti sunt nos dirigere, & idonei ad nobis præluendum, dignique ad quorum exemplar conformare nos nitamur; subindeque honorem & cultum merentur, tametsi non tantum, quantum ij qui actu nobis impendunt gubernationis beneficium, polentque in nos autoritate & potestate: iis siquidem colendis & observandis arctius attingimur, quippe qui actu in nos conferant gubernationis beneficium. Cave tamen ne putes observantiam respicere hujusmodi beneficium, & in ejus compensationem intendere, id enim spectat ad gratitudinem. Observantia itaque respicit beneficij illius fontem, seu excellentiam & dotem, ex qua tale beneficium prodit, vel prodire aptum est.

3. Comes observantia est obedientia; utraque enim respicit superiorem, cum hoc tamen discrimine, quod observantia illum ut præcellentem respicit; obedientia verò ipsum inspicit ut potentem obligare ad aliquid faciendum, vel prætermittendum; unde per se respicit præceptum, ut præceptum est, eaque intentione operatur, ut illud impleat, subindeque specialis est virtus; quia etiam ad omnium materias se extendat, in omnibus tamen unam inspicit rationem formalem, quæ est superioris præceptum, in cuius adimplerione, formalissimè ut tali, splendet specialis honestas, præter honestatem ipsius rei præceptæ.

Vis autem præcipiendi supponit jus & potestatem regendi, quæ ex triplici capite provenire potest. Primò ex ratione causæ & effectus; nam causa naturaliter habet potestatem in suum effectum; & hac ratione Deus potest imperare omni creaturæ rationali, quia est author illius, ipsa verò opus Dei & signum: idemque suo modo competit parentibus in filios. Secundò id convenit ratione totius & partis, eò quod pars naturaliter subest toti, & regatur ab illo; & hoc modo Respublica habet autoritatem & potestatem in singula membra. Tertiò provenit ex ratione agentis & patientis, vel instrumenti; agentis enim est movere & dirigere patiens, sicut & causæ principalis suum instrumentum: sic marito competit potestas in uxorem, domino in servum, hero in famulum &c.

4. Assignantur pro perfecta obedientia tres conditiones. Prima est quod sit cæca; non quod homo non videat quid exequatur, quomodo enim aliqui ageret: aut quod temerariè & cæco modo

A irruat in executionem, sive honesta, sive illicita sit (id enim longissimè abest ab eo qui ex virtute, & secundum rectæ rationis regulam operatur) sed quod rationes præcepti, seu motiva quæ superiorem induxerunt ad præcipiendum, non perferretur, satique ei sit, quidquid præcipiatur, dum illicitum esse non constat, præcipi ab eo qui locum Dei tenet. Unde Gregorius in 1. Regum lib. 2. cap. 4. *Vera obedientia nec prepositorum intentionem discentit, nec præcepta discernit; quia qui omne vitæ suæ iudicium majori subdidit, in hoc solo gaudet, si quod sibi præcipitur operatur; nescit enim judicare quisquis perfectè didicit obedire.* Hanc obedientiam S. Dorotheus doct. 1. sub finem, vocat *indiscretam & absque ullo delectu*, quasi diceret ex oculatam & cæcam; nam oculus mentis est discretio, ut Cassianus collat. 2. cap. 2. notavit. Eam valde commendat Umberto lib. 5. de erudit. relig. p. 2. cap. 16. ubi rectè admonet non posse regularem fieri ut jumentum apud Deum, nisi, quod alligatis ad molam trusatilem volvendam equis solemne est sensus ac iudicij sui oculos oclusos, imò, ut ipse loquitur, erotos habeat.

Secunda conditio obedientiæ est ut sit prompta ad exequendum, ut nec præceptum differat, nec tergiversetur, neque excuset, nec lentè & cum torpore ad opus accedat. Imò præventio præcepti, seu executio actus, quia cognoscitur placere superiori, etiam si nondum præceptum promenti, præstantissimum obedientiæ exercitium continet, estque actus heroicus illius: sicut enim qui ante tempus conditum anticipat solutionem, elicit actum perfectæ iustitiæ, ita qui præoccupat iussu, elicit verè actum obedientiæ, & quidem perfectissimum. Unde Bernardus serm. 41. de diversis: *Fidelis obediens (inquit) nescit moras, ignorat tarditatem, præcipit præcipientem; parat oculos visui, aures auditui, linguam voci, manus operi, itineri pedes; totum se colligit ut imperantis colligat voluntatem.* Id est ut intelligat quæ sit ejus voluntas.

Tertia est, ut sit fortis in opere præcepto aggrediendo, & perseverando in illo, ne propter rei difficultatem ab obediendo resiliat; exemplo Salvatoris & Redemptoris nostri, qui factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, ut ait Apostolus. Sive qui (ut loquitur Bernardus) *ne perderet obedientiam, perdidit vitam.*

Obedientiam S. Augustinus & D. Thomas cæteris virtutibus moralibus præferre videntur, eique palmam concedere: ille enim lib. 1. contra Advers. cap. 14. *Obedientia (inquit) maxima est virtus, & ut sic dixerim omnium origo materque virtutum, in ea natura, cui sic datum est arbitrium libera voluntatis, ut eam tamen necesse sit vivere sub potestate melioris.* Iste verò hic quæst. 104. art. 1. hæc scribit: *Per se loquendo laudabilior est obedientia virtus, quæ propter Deum contemnit propriam voluntatem, quam alia virtutes morales, quæ propter Deum aliqua alia bona contemnunt.* Existimo tamen illos SS. Doctores non velle præferre obedientiam religioni (præsertim cum S. Thomas hic quæst. 81. art. 6. religionem omnibus virtutibus moralibus absolute anteponat) sed eam esse obedientiam præstantiam arbitrari, ut fons virtutibus Theologicis, & religioni cedere videatur.

Sexta pars potentialis iustitiæ est gratitudo, ad cuius munus pertinet beneficium ab alio acceptum recognoscere, & pro eo aliquid benefactori rependere, nempe gratiarum actionem, obse-

quum, cultum, vel aliud beneficium. Hoc enim rationi consentaneum est, ut ostendit D. Thomas hic quaest. 106. art. 3. hoc discuti: *Omnis effectus naturaliter ad suam causam convertitur, unde Dionysius dicit 1. cap. de divin. nomin. quod Deus omnia in se convertit tanquam omnium causa: semper enim oportet quod effectus ordinetur ad finem agentis. Manifestum est autem quod benefactor, in quantum huiusmodi, est causa beneficii, & ideo naturalis ordo requirit, ut ille qui suscepit beneficium, per gratiarum recompensationem convertatur ad benefactorem secundum modum utriusque, & sicut de patre dictum est supra, benefactori, in quantum huiusmodi, debetur honor & reverentia, eo quod habet rationem principij.*

Tres autem veluti gradus gratitudinis distinguuntur ibidem art. 2. Primus est beneficium agnoscere, & memoriam tenere. Secundus est verbis hoc ipsum declarare, benefactorem laudando, & gratias ei agendo. Tertius, facto, seu rebus aliquid retribuere, pro loci, temporis, aliarumque circumstantiarum ratione, sive hoc sit honor & reverentia, sive auxilium, & sustentatio. De gratitudine quam Deo debemus, ob beneficia ab eo accepta, eleganter disserit Bernardus serm. de quaduplici debito, ubi haec habet: *Cum ei donaveris quidquid sum, quidquid possum, nonne istud totum est sicut stella ad Solem, gutta ad fluvium, lapis ad montem, granum ad acervum? Non habeo nisi minuta Deo, imò minutissima, corpus & animam, vel potius unum minutum, voluntatem meam; & non dabo illam ad voluntatem illius qui tantis tantillum tantis beneficiis prevenit, qui toto se totum me comparavit?*

7. Septima est vindictio, quae quodammodo se habet ad mala accepta, sicut gratitudo ad beneficia, quatenus utriusque est vicem rependere: sicut enim gratitudo bonum reddit pro bono, ita vindictio malum pro malo, scilicet malum poenae pro malo culpae; idque ut rectus ordo servetur, & quod extra ordinem recti per culpam prolapsum est, ad illum per poenam revocetur. Sic Deus peccatores, qui ab ordine pulcherrimo iustitiae & legum divinarum, per culpam prolapsi sunt peccando, ad ordinem ipsius iustitiae reducet puniendo; ut nihil in mundo remaneat informe, sed omnia pulchre suis locis & gradibus adaptentur. Unde Augustinus concione 1. in Psal. 58. *Iniquitas omnis, parva, magna sit, puniatur necesse est, aut ab homine puniente, aut à Deo vindicante.*

Sed advertendum est cum Cajetano, hoc peculiare esse in virtute vindicationis, quod persona in qua residet non possit per seipsam consummare actionem propriam talis virtutis (intellige de consummatione includente etiam actum externum; nam intrinseca bonitas in ipso virtutis subiecto completè habetur) quia materia eius est malum poenae, quod nullus privata auctoritate infligere potest: unde executio vindictivae iustitiae solum debet fieri à iudice, cui est auctoritas puniendi malefactores.

8. Octava est veritas, seu veracitas, quae nos facit dicere verum, vel (quod idem est) veritatem & notitiam intellectu conceptam facit nos ad extra fideliter significare, rectè utendo verbis & signis, quae nobis data sunt ad manifestandum alteri internos conceptus & iudicia, ita ut his exteriora signa conformentur; hoc enim vocatur dicere verum. In quo datur specialis honestas, requirens specialem virtutem affinem iustitiae: est enim fidelis haec manifestatio valde necessaria ad humanam societatem, atque adeo debita, debito saltem

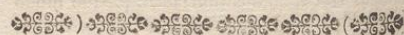
A honestatis, his quibus convivimus, & cum quibus conversamur. Ad eam reducitur fides, seu fidelitas in promissis: est enim veritatis, seu veracitatis pars, quod factum promissioni respondeat.

Nona est amicitia, seu affabilitas, quae est virtus, quae quispiam convenienter se habet ad alios homines in communi conversatione, tam in dictis, quam in factis, ita scilicet ut neminem verbis aut gestis offendar, & vicissim ipse aliorum dicta & facta sine offensione admittat. Ad quod licet non teneamur debito rigoro, bene tamen debito honestatis, sicut tenemur verum dicere, cum fuerit loquendum.

De hac virtute sic egregie Ambrosius lib. 10 de officiis cap. 7. *Nihil tam utile quam diligere, nihil tam inutile quam non amari: nam odio haberi exitiale ac nimis capitale arbitror. Itaque id agamus ut omni sedulitate commendemus existimationem opinionemque nostram; ac primum placiditate mentis & animi benignitate influamus in affectum hominum: popularis enim & grata est omnibus bonitas, nihilque quod tam facile illabatur humanis sensibus. Ea, si mansuetudine morum, facilitate animi, moderatione precepti, affabilitate sermonis, verborumque honore, patienti quoque sermonum voce, modestiaeque adiuvetur gratia, incredibile quantum procedit ad eumdem dilectionis. Legimus enim non solum in privatis, sed etiam in ipsis Regibus, quantum facilitas blande affabilitatis profuerit, aut superbia, verborumque obfuerit tumor, ut regna ipsa labefactaret. Quod exemplo Moysis & Davidis quantum ad affabilitatem probat: Quorum ille (inquit) sic sibi totius plebis mentes devinxerat, ut plus eum pro mansuetudine quam pro factis admirarentur: iste tam facilis affectus, & mansuetus in imperio, ut eum & filii parentes, & parentibus filij anteferebant; indeque Saul graviter indignatus contra Ionatham quod apud eum plus valere amicitiam David, quam pietatem paternam iudicabat.*

Ultima pars potentialis iustitiae est liberalitas, quae versatur circa divitias, illas ut decet expendendo, & aliis distribuendo: haec enim non est vera species iustitiae, sed pars ejus potentialis, seu virtus iustitiae annexa; quia liberalis dat quod est suum, quodque non debetur alteri, nisi ex quadam honestate seu decencia; iustitia verò praestat alteri quod ei legaliter debetur.

Observanda verò est distinctio actus liberalitatis ab actu beneficentiae, vel charitatis, & misericordiae: nam quatenus donatio fit reprimendo concupiscentiam pecuniae, ne ipsa plus a quo ametur, & propterea retineatur, est actus liberalitatis; quatenus fit ex bono affectu in eum cui donatur, est actus beneficentiae, vel charitatis; quatenus verò fit ex intentione relevandi miseriam alterius, est actus misericordiae.

DISPUTATIO V.

De fortitudine, & virtutibus illi annexis.

PRAETER virtutes, quae nobiliores & spirituales animae nostrae potentias (intellectum scilicet & voluntatem) perficiunt, dantur aliae, quae coequant, vel redificant passiones appetitus irascibilis & concupiscibilis, ne bonum rationis impediant, & ab ejus electione & prosecutione voluntatem avertant. Ut enim egregie suo more discit S. Thomas hic qu. 123. art. 1. *Ad virtutem humanam pertinet, ut bonum faciat hominem, &*

opus

opus ejus secundum rationem esse. Quod quidem impliciter contingit: uno modo secundum quod ipsa ratio rectificatur, quod fit per virtutes intellectuales: alio modo secundum quod ipsa rectitudo rationis in rebus humanis insinuitur, quod pertinet ad justitiam: tertio modo secundum quod tolluntur impedimenta hujus rectitudinis in rebus humanis ponenda. Dupliciter autem impeditur voluntas humana ne rectitudinem rationis sequatur: uno modo per hoc quod trahitur ab aliquo delectabili ad aliquid aliud quam rectitudo rationis requirit, & hoc impedimentum tollit virtus temperantia: alio modo per hoc quod voluntatem repellit ab eo quod est secundum rationem, propter aliquod difficile quod incumbit, & ad hoc impedimentum tollendum requiritur fortitudo mentis, quæ scilicet hujusmodi difficultatibus resistat, sicut & homo per fortitudinem corporalem impedimenta corporalia superat & repellit.

Porro quia difficilius est sustinere tristitia, & ad ardua ferri (quod præstat fortitudo, frænando passionem circa hæc objecta) quam ad delectabiles abstinere, eisque frui cum ea moderatione, quam temperantia indicit, ut Philosophus 3. Ethic. cap. 9. observat, idcirco priori loco statuitur fortitudo, posteriori temperantia, de qua disputatione sequenti dicemus.

A voluntatem à bono rationis, nisi vel incutiendo nimium timorem, quo plus æquo formidantur, vel nimiam audaciam, quâ immoderate & imprudenter invaduntur; sic fortitudo non aliter firmat animum in illis, quam reducendo utramque passionem ad debitam mensuram. Magis tamen spectat ad fortitudinem diminuere timorem, quam audaciam; quia magis est ad stimulandum & roborandum, quam ad detinendum & coercendum: sicut temperantia è converso magis est ad detinendum & refrænandum, quam ad firmandum & stimulandum; ideoque ista ponitur in concupiscibili, quæ maxime indiget fræno, propter vim & allicientiam boni concupiscibilis; illa verò in irascibili, cui propter difficultatem objecti ardui potissimum calcariibus opus est.

B Ex his facile intelliges, quodnam sit objectum materiale & formale virtutis fortitudinis: objectum enim materiale illius duplex est, unum remotum, & aliud proximum: illud periculis & malis, præsertim gravissimis, cujusmodi sunt mortis pericula, continetur: istud verò consistit in affectibus timoris & audaciæ, quæ circa illa pericula versantur. Objectum verò formale fortitudinis est specialis illa honestas, quæ in hujusmodi passionum moderatione relucet.

ARTICVLVS II.

Actus virtutis fortitudinis.

ARTICVLVS PRIMVS.

Definitio fortitudinis explicatur.

1. Fortitudo ex Tullio hoc modo definitur: Fortitudo est considerata periculum susceptio, & laborum perpassio. Vel aptius ex D. Thoma: Fortitudo est virtus existens in irascibili, coercitiva timoris, & audacia moderativa, insistentibus periculis.

Dicitur primò virtus, quia ut idem S. Doctor hic quæst. 123. art. 2. ostendit, fortitudo specialis virtus est, importans specialem honestatem. Ubi enim est peculiaris difficultas in retinendo rationis præscripto, ibi nobis opus est peculiari virtute: At in periculis mortis adest specialissima difficultas, ut quis decenter & juxta rationis præscriptum, tam interioris, quam exterioris se gerat; nam vel excitatur ingens timor ad mali fugam, quem difficillimum est ita coercere, ut non perturbet, & ad aliquid indecorum compellat; vel excitatur motus audaciæ ad mali repulsam, qui etiam moderandus est, ne temerè in periculum præcipitet; vel utraque affectibus alternantibus animi motibus, & veluti inter se conflictantibus exoritur; & tunc utramque simul juxta rationis regulam temperate oportet: Opus igitur erit peculiari virtute, quæ has difficultates superet, prædictosque motus secundum rationem moderetur.

Dicitur secundò, existens in irascibili, ut non solum à concupiscibili excludatur fortitudo, sed etiam à voluntate, in qua nullam ponimus virtutem, quæ sit primario ad moderandas animæ passionem. Enimverò virtus ibi duntaxat ponenda est, ubi ejus bonum consummatur: bonum autem prædictæ moderationis non consummatur in voluntate, sed in appetitu sensitivo, cujus sunt actus ipsæ passionem. De quo fusè in Tract. de virtutibus in communi, disp. 2. art. 2.

Tertiò dicitur coercitiva timoris, & audacia moderativa: quia sicut pericula non aliter separant

A Signatur fortitudini duplex actus, scilicet aggredi, & sustinere: ratio enim dicit aliquando pugnandum esse pro boni defensione, ut impugnatores arceantur, & exterminentur; & tunc opus est aggressionem forti & prudenti, quæ sit per audaciam moderatam: aliquando verò, & frequentius dicitur esse patienter sustinendum, ut manifestetur affectus voluntatis erga bonum virtutis, qui tantus est, tantique tale bonum æstimat, ut quantumvis impugnatus, ab illo non recedat.

D Si autem quæras, quis ex illis duobus actibus difficilius & principalior sit? Respondeo perfectionem aggressionem esse potiore. Ita expressè docet Aristoteles 3. Ethic. cap. 9. relatus à D. Thoma hic quæst. 123. art. 6. his verbis: Sicut Philosophus dicit in 3. Ethic. fortitudo est magis circa timores reprimendos, quam circa audacias moderandas: difficilius enim est timorem reprimere, quam audaciam moderari, eo quod ipsum periculum, quod est objectum audaciæ & timoris, de se confert aliquid ad repressionem audaciæ, sed operatur ad augmentum timoris. Aggredi autem pertinet ad fortitudinem, secundum quod moderatur audacias: sed sustinere sequitur repressionem timoris, & ideo principalior actus fortitudinis est sustinere, id est immobiliter sistere in periculis, quam aggredi.

E Idem confirmat 3. Ethic. lect. 18. hoc discursu: Timor (inquit) imminet homini ab aliquo fortiori contra ipsum insurgente; audacia autem consurgit ex eo quod aliquis æstimat eum quem invadit, suam non excedere potestatem. Difficilius porro est stare contra fortiolem, quam insurgere in aqualem, vel minorem.

Accedit quod ille qui sustinet, sentit jam pericula imminencia; qui verò aggreditur, habet ea ut futura: difficilius autem est, majusque proinde fortitudinis signum, non moveri à præsentibus, quam à futuris.

Bbb

Addo etiam, quod aggressio est plenè voluntaria, quod non parùm imminuit difficultatem, atque etiam laudabilitatem. Unde de sustinentia universè valet, quod sigillatim de sustinentia rapinæ, ad voluntariam rei suæ erogationem comparata, dixit S. Chrysostomus homil. 10. in 1. ad Thessal. *Ruptorem propter Deum patienter ferre, majus est, quàm sponte benefacere. Quamobrem? eo quod hoc quidem animi fructus est & voluntatis, unde & facile fit: istud verò vis est & violentia. Et facilius quis mille talenta sponte dabit, & nihil se passum esse putabit, quàm ut tres obolos, præter animi sententiam abreptos, mansuete ferat. Itaque istud magis est animi Philosophia.* Item Gregorius homil. 35. in Evang. expendens illud Proverb. 16. *Melior est patiens viro ferri, & qui dominatur animo suo, expugnatore urbium, subdit. Minor est ergo victoria urbes expugnare, quia extra sunt quæ vincuntur; majus autem est quod per patientiam vincitur, quia ipse à se animus superatur, & semetipsum sibi metipso subicit, quando eum patientia in humilitate tolerantia sternit.* Demum Ambrosius 1. de officiis cap. 36. *Revera jure fortitudo vocatur, quando unusquisque seipsum vincit, iram continet, nullis illecebris emolitur ac inflectitur; non adversis perturbatur, non extollitur secundis, & quasi vento quodam, variegatum rerum circumfertur mutatione. Quid autem excelsius & magnificentius, quàm exercere mentem, afficere carnem, & in servitutem redigere, ut obediat imperio, ut consilii obtemperet, ut impigre in adendis laboribus exequatur propositum animi ac voluntatem &c.*

5. Ex his intelliges, actum principalissimum fortitudinis esse martirium; quippe cum illud non in aggrediendo, sed in sustinendo consistat: unde D. Thomas hic quæst. 154. art. 2. ad 3. sic ait: *Principalior actus fortitudinis est sustinere, ad quem pertinet martirium, non autem ad secundarium actum ejus, qui est aggredi.*

ARTICULVS III.

Virtutes fortitudini annexæ.

6. Virtutes fortitudini annexæ quatuor recensentur à D. Thoma quæst. 128. art. unico, videlicet magnanimitas, magnificentia, patientia, & perseverantia. Quam divisionem sumpsit ex Tullio lib. 2. de invent. cap. 2. Ad has verò quatuor reducit plures alias à Macrobio & Andronico enumeratas. Nam Macrobius lib. 1. in somnium Scipionis ponit septem partes fortitudinis, scilicet magnanimitatem, fiduciam, securitatem, magnificentiam, constantiam, tolerantiam, firmitatem. Andronicus etiam ponit septem virtutes annexas fortitudini, quæ sunt Eupsychia, Lema (non autem, ut corruptè legitur in multis exemplaribus, Lenia) vox autem Græca Lima, latine significat animi confidentiam & promptam audaciam; magnanimitas, virilitas, perseverantia, magnificentia, andragathia.
7. Notat verò D. Thomas hujusmodi virtutes spectari posse, vel prout versantur circa materiam fortitudinis, id est circa pericula gravissima, qualia sunt pericula mortis; vel prout versantur circa materiam minùs difficilem quàm sit materia fortitudinis, in eaque fortitudinem imitantur. Si primo modo considerentur, vult eas esse partes integrales fortitudinis, id est virtutes necessarias

A ad officium integrum fortitudinis, duasque priores se tenere ex parte aggressionis, posteriores verò ex parte sustinentiæ. Ex parte enim aggressionis primò requiritur, quod fortis magnam habeat animum ad magna & ardua securè aggredienda; & hæc est *magnanimitas*: secundò, quod non deficiat in executione illorum, & ita est *magnificentia*, quæ est virtus magnorum operum factiva. Ex parte verò sustinentiæ requiritur primò, ut animus difficultate præsentium malorum non frangatur per tristitiam, decidatque à sua magnitudine, & hæc est *patientia*: deinde ut ex diuturna difficilium passione non fatigetur, nec ab illorum sustinentia desistat, & ita est *perseverantia*.

B Si autem virtutes illæ spectentur prout versantur circa pericula minora, quàm sint mortis pericula, & alia minùs gravia & molesta, ac denique circa materias in quibus minus est difficultatis, sunt partes potentiales fortitudinis, quia ipsam imitantur, licet ejus rationem non allequantur. Hæc D. Thomas, qui earumdem virtutum naturam ita luculenter exponit quæst. 129. & sequentibus, ut in illis diutius immorari non sit opus.

C Solùm hic subijciam quæ de virtute perseverantiæ docet Bernardus Epist. 129. ubi illam quodammodo fortitudinis ornamentum, cæterarumque item virtutum quoddam coronamentum esse docet, his verbis. *Quid restat (inquit) nisi ut admoneamini de perseverantia, quæ sola meretur viris gloriam, coronam virtutibus? Prorsus absque perseverantia nec is qui pugnat victoriam, nec palmam victor consequitur. Vigor virium, virtutum consummatio est; nutrit ad meritum, & mediatrix ad premium. Soror est patientia, constantia filia, propugnaculum sanctitatis. Tolle perseverantiam, nec obsequium mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo.*

DISPUTATIO VI.

De temperantia, & partibus ejus.

Hæc est postrema inter Cardinales virtutes, de qua Philosophus 3. Ethic. cap. 10. & D. Thomas hic a quæst. 141. usque ad 171. De hac etiam eleganter disserit S. Prosper lib. 2. de vita contempl. cap. 19. ubi sic ait: *Temperantia moderatum, pudicum, verecundum, serium facit. Hæc si habiat in animo, libidines frenat, affectus temperat, desideria sancta multiplicat, vitiosa castigat; omnia intra nos confusa ordinat, ordinata corroborat; cogitationes pravæ removet, inserit sanctas; ignem libidinosæ voluptatis extinguit, animi teporem desiderio futura remunerationis accendit, mentem placidâ tranquillitate componit, & totam semper ab omni vitiorum tempestate defendit.*

De hac ergo mirabili ac perutili virtute breviter hic agemus: & primò quidem objectum ejus materiale & formale exponemus; deinde de partibus ejus subjectivis & potentialibus differemus.

ARTICVLVS PRIMVS.

Assignatur objectum materiale & formale temperantie.

1. **T**emperantia sumitur dupliciter: primò latè, prout in qualibet materia constituit actus humanos in debita mensura; quo pacto non est habitus specialis, sed generalis conditio omnium virtutum: secundo strictè, prout determinatè habet refrenare appetitum sensitivum in concupiscentijs & delectationibus corporalibus, quæ maximam vim habent deducendi à bono rationis; & sic est virtus specialis. Ubi enim specialis honestas reperitur, specialis virtus requiritur: At sicut specialis honestas est, quod suum cuique reddatur, quodque nemo injustè lædatur, sic & in eo quod homo rectè ac moderatè se gerat circa delectationes corporeas, non obsequendo sensui, sed rationi: Ergo sicut iustitia est aliqua virtus specialis, ita & temperantia, ut docet D. Thomas hic quæst. 141. art. 2.

2. Materiale objectum talis virtutis sunt quidem delectationes corporeæ, non tamen omnes, sed illæ duntaxat quæ ex cibo & potu, & rebus venereis percipiuntur, ut docet idem S. Doctor eadem quæst. art. 4. ubi sic discursit: *Temperantia est circa concupiscentias & delectationes, sicut fortitudo est circa timores & audacias: fortitudo autem est circa timores & audacias respectu maximorum malorum, quibus ipsa natura extinguitur, quæ sunt pericula moris: unde similiter oportet quod temperantia sit circa concupiscentias maximarum delectationum: & quia delectatio consequitur operationem connaturalem, tanto aliqua delectationes sunt vehementiores, quanto consequuntur operationes magis naturales. Maxime autem naturales animalibus sunt operationes, quibus conservatur natura individui per cibum & potum, & natura speciei per conjunctionem maris & femina: & ideo circa delectationes ciborum & potuum, & circa delectationes venereorum, est propriè temperantia.*

Ex hoc inferit in calce ejusdem articuli, quod quia delectationes quæ ex cibo & potu, ac rebus venereis percipiuntur, consequuntur sensum tactus, delectationes tactus sunt propriè objectum materiale temperantie. Quam doctrinam desumpsit ex Aristotele 3. Ethic. cap. 10. ubi hæc scribit: *Circa huiusmodi igitur voluptates temperantia & intemperantia versatur, quæ ceteris quoque animalibus communes sunt, servileque ob id & ferina habentur. Hæc autem sunt tactus & gustatus, sed gustatu parum, vel nihil uti videntur, quippe cum gustatus iudicium saporis sit id quod faciunt ij qui vel vina explorant, vel obsonia condiunt. At non admodum his oblectantur, vel non quatenus intemperantes, sed fruitione ipsa quæ tota per tactum efficitur in cibis, in potibus, & ijs quæ venerea nuncupantur. Unde gula deditur quidam Philoxenus Eryxius, guttur sibi longius gruis collo dari optabat, utpote qui tactu oblectaretur, circa quem intemperantia versatur. Quibus verbis aperte Philosophus docet temperantiam propriè circa tactibilia versari, non quod non versetur circa gustabilia, sed quia delectationes gustus ex sensu tactus consequuntur, ut confirmat vox illa Philoxeni, grue quàm homine dignior, collum gruis, ut diutius ipsi saperent cibi, expofcentis.*

Tom. IV.

A Advertendum tamen est, quod licet virtus temperantie primariò & per se circa tactibilia versetur, secundariò tamen in moderanda oblectatione aliorum sensuum versari potest, nimirum quatenus illorum objecta ad voluptatem tactus vel gustus, mediante imaginatione incitant: ejusdem enim virtutis est moderari finem, & ea quæ sunt ad finem. Unde per accidens aliqui possunt dici intemperantes ex delectationibus circa odores, & alia à tactibilibus & gustabilibus sensibilia, nimirum quia interdum odores v. g. connexionem habent cum objecto sapido vel tactili, excitando species quibus huiusmodi objectum apprehendatur, & appetitum delectatione perfundat. Quo pacto notat Philosophus bruta interdum affici delectatione ex visu vel auditu alicujus objecti: sic enim leo, auditu bovis mugitu, delectatur; non quod ille sonus ei gratus sit, sed quod prædam & pabulum adventare animadvertat: unde vice versa, etiam si prædam videat, audiatve, aut olfaciat, tamen si potiri nequeat, irruit, atque tristatur. Similiterque canis, licet odore leporis delectari videatur, non tamen propter ipsum odorem, sed propter cibum quem sperat, cuius sensum accipit per odorem.

B Ex dictis liquet, objectum formale temperantie esse bonitatem seu honestatem specialem, quæ reperitur in eo quod homo delectationibus ciborum & venereorum moderatè utatur, & secundum præscriptum rationis. Si autem quæras quid illud præscriptum ferat? Respondet D. Augustinus libro de moribus Ecclesiæ cap. 21. *Habet vir temperans in rebus mortalibus & finitibus vitæ regulam, ut eorum nihil diligat, nihil per se appetendum putet; sed ad vitæ huius atque officiorum necessitatem, quantum satis est, usurpet, utentis modestiâ, non amantis affectu. Hac ratione aliqui à Clemente Alexandrino 2. pedag. cap. 1. reprehenduntur, quod sint ut edant & saturentur. Alij autem laudantur, quod edant ut sint. Et lib. 3. cap. 7. idem Clemens mensuram talium delectationum asserit esse corpus, æquè ac pes est calcei mensura: id est, mensura illarum est necessitas corporis, sicut calcei mensura est necessitas pedis. Unde Seneca Epist. 88. *Temperantia voluptatibus imperat, illas odit atque abigit, alias dispensat, & ad sanum modum dirigit, nec unquam ad illas propter ipsas venit: scit optimum esse modum cupitorum, non quantum velis, sed quantum debeas sumere. Et D. Thomas 2. 2. quæst. 141. art. 6. in corp. Omnia delectabilia (inquit) quæ in usum hominis veniunt, ordinantur ad aliquam huius vitæ necessitatem, sicut ad finem: & ideo temperantia accipit necessitatem huius vitæ, sicut regulam delectabilium quibus utitur, ut scilicet tantum eis utatur, quantum necessitas huius vitæ requirit. Regula ergo temperantie in rebus venereis hæc est,**

E ut extra legitimum matrimonium planè ab illis abstinetur; & in matrimonio eatenus quisque illis utatur, quatenus recta ratio dicat esse conveniens ad prolis susceptionem. At in cibo & potu sumendo regula temperantie est, ut sumatur quantum est opus ad bonam corporis valetudinem, & idoneam mentis ad suas functiones dispositionem: hic enim est finis propter quem cibus & potus est institutus. Quare nec plus, nec alio modo, neque etiam minus sumendum est, nisi major ratio gravioris mali vitandi, aut majoris boni obtinendi dicat aliter esse faciendum. Quo modo potest aliquis medicinæ causâ, ex præscripto Medicorum, varia edulia ad vomitum

Bb ij

excitandum copiose sumere, aut vinum generosum, ad venenum aliquod frigidum expellendum, largiter bibere. Contra etiam potest ad satisfaciendum pro peccatis, vel ad carnem magis domandam, & subjiciendam rationi, vel ad melius vacandum contemplationi, alioque fines bonos, abstinere à cibo & potu, alioqui moderato; ut fit per abstinenciam, quæ est usus minoris cibi in quantitate aut qualitate, quam ratio temperantiæ per se postulat; & per jejunium, quod continet rationem victus durioris, & abstinenciam longiorem, in eo consistentem, quod à quibusdam ciborum generibus abstinence, & semel tantum ac serius refectio sumatur, ut Ecclesiæ consuetudine receptum est.

5. Ex his intelliges, temperantiam sic posse rectè definiri, vel describi: *Temperantia est virtus, quæ moderatur appetitum circa delectabilia secundum tactum & gustum, prout rectam rationem decet, ob specialem honestatem quæ est in tali moderatione.* Vel ut ait Augustinus lib. 1. de libero arbit. cap. 13. *Temperantia est anima affectio coercens & cohibens appetitum ab ijs rebus quæ turpiter appetuntur.* Vel ut scribit Ambrosius lib. 1. de Jacob & de vita beata cap. 2. *Temperantia est virtus quæ maxime istarum passionum restringit ardorem, quæ primum sobrietate atque moderatione animum temperat, mentem informat, deinde etiam deliciarum abstinenciam restringit habenas corporalis ferocitatis &c.*

ARTICVLVS II.

Partes subiectivæ temperantiæ.

6. **Q**uatuor partes subiectivas seu species temperantiæ assignat D. Thomas hic quæst. 143. scilicet abstinenciam, sobrietatem, castitatem, & pudicitiam. Oportet enim (inquit) diversificari species virtutum secundum diversitatem materie, vel objecti. Est autem temperantia circa delectationes tactus, quæ dividuntur in duo genera: nam quedam ordinantur ad nutrimentum, & in his quantum ad cibum est abstinencia, quantum autem ad potum, propriè sobrietas. Quedam vero ordinantur ad vim generativam: & in his quantum ad delectationem principalem ipsius coitus est castitas; quantum autem ad delectationes circumstantes, puta quæ sunt in osculis, tactibus, & amplexibus, attenditur pudicitia.
7. Abstinencia ergo est virtus cupiditates & delectationes esculentorum inordinatas refrægens, & in ipso esu debitam moderationem constituens. Unde proprius actus huius virtutis est subtractio ciborum, secundum rationem regulata, & in eo consistens, quod homo à cibis abstineat prout oportet, pro congruentia hominum cum quibus vivit, & personæ suæ, & pro valetudinis suæ necessitate. Quod ut melius percipiatur, Advertendum est quod hæc subtractio dupliciter fieri potest: primò subtrahendo ea tantum quæ temperantia non permittit, & in quibus foret excessus vitiosus per immoderantiam cibi; & hæc dicitur propriè actus temperantiæ: secundò privando se voluntariè eâ quantitate vel qualitate ciborum, quam temperantia permittit, quæque si sumeretur, nullus foret excessus; & hæc magis propriè vocatur abstinencia.
8. Sobrietas propriè loquendo est species aliqua temperantiæ, quæ versatur circa potum, non

A quemcumque, sed inebriare valentem, & cerebrum perturbare, uti est vinum, in quo oportet maxime observare debitam mensuram, eo quod quilibet excessus vini, etiam modicus, valde nocivus & vituperabilis est, & plusquam excessus cibi, etiam major. Dixi sobrietatem versari circa potum inebriare valentem: quia hunc solum moderatur sobrietas, eo quod speciali modo, nimium perturbando mentem, bonum rationis impedit. Potus verò non inebrians, ut aqua, non est materia istius virtutis, neque ejus excessus dici potest ebrietas, quæ est vitium oppositum sobrietati, sed magis contrariatur abstinenciam, & ad gulam reducendus est.

B Ex his patet sobrietatem esse virtutem specialem, distinctam scilicet ab abstinencia, & ab alijs temperantiæ speciebus, propter speciale impedimentum usus rationis quod affert potus inebrians, ad quod removendum hæc virtus ordinatur. Adde etiam propter specialem difficultatem, quæ est in vitando excessu circa vinum: multi enim qui à cibo immoderato abstinent, peccant tamen circa excessum vini, & ab illo solent homines difficilius abstinere.

Notat verò D. Thomas hic quæst. 149. art. 4. sobrietatem esse quidem omnibus necessariam, sed multo magis quinque generibus personarum. Primò scilicet juvenibus, quia in eis major est pronitas ad concupiscentias, quas oportet refrænnari per sobrietatem & abstinenciam à vino immoderato, quo libidinis faces accenduntur. Secundò mulieribus, propter mentis debilitatem, quæ faciliè vini potu turbatur, ex quo proclive illis est labi ad indecora. Tertiò senibus, in quibus ratio vigere debet, ut alios erudire valeant. Quartò Episcopis, & quibuscumque Ecclesiæ Ministris, qui mente devotà debent spiritualibus officijs insistere. Quintò Regibus & Magistratibus, qui per sapientiam, vigilantiam, & justitiam, debent populum sibi subditum regere. Quocirca illis omnibus specialiter sobrietas in Scriptura præcipitur. Juvenibus quidem ad Titum 2. *Juvenes similiter hortare ut sobrij sint.* Mulieribus, 1. ad Timoth. 3. *Mulieribus similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus.* Senibus, ad Titum 2. *Senes ut sobrij sint, pudici, prudentes.* Episcopis, 1. ad Timoth. 3. *Oportet Episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, prudentem, &c.* Regibus denique, Proverb. 13. *Noli Regibus dare vinum, quia nullum secretum est, ubi regnat ebrietas, & ne forte bibant, & obliviscantur iudiciorum, & mutant causam filiorum pauperis.*

Tertia species temperantiæ est castitas, quæ affectum moderatur & cohibet circa delectationes venereas, sicut abstinencia moderatur affectum & usum circa cibum, & sobrietas circa potum. Unde castitas est virtus specialis distincta ab abstinencia & sobrietate, ut docet S. Thomas hic quæst. 151. art. 3. probatque ex eo quod versatur circa rationem delectationis valde differentem; Nam ut ait Aristoteles relatus ibidem à S. Doctore, delectationes proportionantur operationibus, quarum sunt perfectiones: Atqui longè differentes sunt operationes pertinentes ad usum ciborum, quibus natura individui conservatur, & operationes pertinentes ad usum veneriorum, quibus conservatur natura speciei: Ergo castitas, quæ est circa delectationes veneriorum, est virtus distincta ab abstinencia, quæ est circa delectationes ciborum, & à sobrietate, quæ est circa

delectationem & usum poculentorum.

12. Virtutem hanc miris exornant encomiis SS. Patres, præsertim Origenes libro de singularitate Clericorum, ubi hæc scribit: *Castitas munimen invictum est sanctimonie, & expugnatio fortis infamia, fortitudinis firmitas, & lascivie petulantis infirmitas; probitatis præsidium, & improbitatis excidium; animæ victoria, & corporis prædas; ubertas gloriarum, sterilitas criminum; pronuba sanctitatis, & repudium turpitudinis; sinceritatis indicium, & abolitio scandalorum; exercitium continentie, & evacuatio tota luxuria; pax secunda virtutum, & debellatio iniqua bellorum; puritatis culmen, & libidinis carcer; honestatis portus, & ignominie naufragalis locus; virginitalis mater, & hostis immunditie; lorica pudoris, & spoliū probitatis; corruptionis exitium, murus rigoris, & destructio vulgaritatis; severitatis gladius triumphator, & dissolutionis occisor; amatura virium, & exarmatura fluxorum; integritatis dignitas, & fornicationis additio; claritatis fastigium, & dedecoris precipitium; voluntas bonorum operum, & afflictio vitiorum; refrigerium pudicitie, pona petulantie; acquisitio triumphorum, & facinorosi detrimentum; requies salutis, & perditionis exitium; vita spiritus, & carnis interitus; status qualitatis angelice, & finis humane substantie. Hujus retinaculis omnis obscenitas frangitur, & compedibus ejus calces furentis libidinis statuuntur. In hanc velut in scopulos franguntur impetus qualescunque sanguinis inundantis, & in illa sedatur spumans humoris insania corporalis.*

13. Porro castitas alia est conjugalis, alia vidualis, alia juvenilis, & alia virginalis. Conjugalis est illa, per quam conjuges servant regulam à ratione præscriptam in usu venereorum. Vidualis, quæ totaliter quis abstinet à venereis, non quidem pro omni tempore, sed post transactionem matrimonium. Juvenilis, quæ juvenes eo tempore quod præcedit matrimonium caste vivunt. Virginalis denique, quæ aliquis toto tempore vite conservat se immunem ab experimento omnis venereæ voluptatis. Et ista consistit partim, & materialiter, in quadam carnis integritate & incorruptione; partim, & præcipue, ac formaliter, in proposito abstinendi perpetuo ab omni delectatione venerea, ut docet S. Thomas hic quæst. 152. art. 1. in corp. & in solut. ad 1. & 2. ubi etiam virginitalitatem sic definit ex Ambrosio lib. de Virginibus: *Castitas virginalis est expers corruptionis integritas; & ex D. Augustino lib. de sancta virginitate cap. 13. Virginitas est in carne incorruptibili incorruptionis perpetua meditatio: id est propositum rationis, seu voluntatis (ut exponit S. Thomas) vel jugis attentio, & cura illam conservandi, vitandique quicquid illi opponitur: quæ attentio, & cura diligens atque sollicita, ad illius conservationem necessaria est.*

14. Nota verò propositum voluntatis, semel amissum, posse iterum reparari; sicut aliæ virtutes infusæ, quæ per peccatum deperduntur, restantur per penitentiam: at verò immunitas, vel inexperientia à delectatione carnali voluntaria, semel deperdita per contrariam experientiam, non est reparabilis, etiam de potentia Dei absoluta; quia impossibile est, eum qui expertus fuerit prædictam delectationem, fieri inexperitum, sicut quod ea quæ facta jam sunt, non fuerint facta. Unde est illud D. Hieronymi in Epist. ad Eustoch. *Cum cetera Deus possit, non potest vir-*

Tom. IV.

A *ginem post ruinam reparare; scilicet quantum ad prædictam immunitatem & inexperientiam, sine qua non salvatur absolute virginitas; & ideo qui semel eam amisit, nunquam poterit virgo simpliciter denominari, quia ut ab aliqua virtute simpliciter quis denominetur, non sufficit habere illud quod est in ea formale, scilicet mentis propositum, si desit propria & per se talis virtutis materia.*

Nota etiam cum D. Thoma supra citato, virginitalis nomen à virore deduci: nam sicut illud dicitur virgens, quod non est ex abundantia caloris adultum; ita quæ concupiscentiæ adustionem per veneream delectationem & operationem expertæ non sunt, virginis vocantur, quasi in suo nativo virore persistentes. Unde Ambrosius supra relatus dicit, quod virginitas est *expers contagionis integritas*. Additque ibidem: *Pulchritudinem quis potest majorem assequi decore virginis, quæ amatur à Rege, probatur à Iudice, dedicatur Domino, consecratur Deo? Quibus verbis excellentissimam pulchritudinem virginitali attribuit. Cujus egregiam rationem assignant Salamantenses: Temperantiæ enim & castitati (inquiunt) antonomastice attribuitur decor spiritualis: quia sicut pulchritudo corporis in eo consistit, ut membra ejus sint proportionata, cum quadam debiti coloris claritate; ita moralis & spiritualis pulchritudo & decor, in eo sita sunt, ut voluntariæ actiones sint bene commensuratae & ordinatae secundum rationis claritatem & lumen, in quo ipsa honestas & temperantia consistit: Cum ergo virginitas perfectissimum castitatis & honestatis gradum teneat, non mirum, quod illi excellentissima pulchritudo tribuatur.*

Norandum denique ex doctrina quam tradit D. Thomas hic quæst. 152. art. 2. quod licet castitas communiter dicta, sit virtus per seipsam, hoc est independentem ab aliquo fine extrinseco, ex eo duntaxat quod illicitas delectationes comprimit, & licitas juxta rationis præscriptum moderatur: virginitas tamen, ut virtuosa sit, requirit finem extrinsecum, ipsam, aut saltem communem castitatem, præstantiorem, quo præsupposito tanquam connotato, omnimoda abstinentia à venereis, quæ virginitatis est materia, licita & honesta reddatur. Et ratio est, quia usus venereorum moderatus, per seipsum, abstrahendo à quocunque fine extrinseco, est bonus & honestus, utpote intentus à natura, deserviensque magno ejus bono, quod est conservatio & propagatio; & ideo castitas respiciens talem usum, ex seipsa, independentem ab alio fine extrinseco, habet quod sit virtus. At verò omnimoda abstinentia à venereis, spectata secundum se, & sistendo in illa, nullam importat honestatem, quia secundum se, ratione, ut sic dicamus, solius sterilitatis, naturæ non proficit, nec commodum affert: honestatur autem ex fine cui deservit, qui est vacare Deo, aut rebus divinis, pro quo necesse est à terrenis & temporalibus feriari, secundum illud 1. ad Corinth. 7. *Mulier innupta & virgo cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta &c.* Unde dixit Augustinus lib. de virginit. cap. 8. *Nec nos hoc in virginibus prædicamus, quod virginis sunt (hoc est nudam sterilitatem & infæcunditatem) sed quod Deo dicat, pia continentia virginis sunt: id est ad finem religionis & contemplationis.*

Hoc adeo verum est, ut in statu innocentie & justitiæ originalis, si permansisset, omnino la

Bbb iij

In Tractatu de virtutibus.

16.

17.

continentia à venereis non fuisset virtuosa aut laudabilis, quia ad talem finem non fuisset necessaria, eo quod usus illorum nullum contemplationi impedimentum præbuisset, ut docet D. Thomas 1. p. quæst. 98. art. 2. ad 3. tunc enim actus conjugalis exclusisset ardorem libidinis, mentisque evagationem & inquietudinem, & filiorum procreatio & educatio curas omnes & sollicitudines. In statu verò naturæ corruptæ & lapsæ, in quo versamur, cum hæc omnia quæ matrimonium consequuntur, magnum divinæ contemplationi præstent impedimentum, virtuosissimum est, & eximia laude dignum, ad obtinendum hujusmodi finem, à venereis delectationibus prorsus abstinere, etiam cum carentia fecunditatis, quam natura tam vehementer desiderat, eo quod finis ille altior sit, & majus bonum, quam ipsa fecunditas, prout ab hoc vel illo supposito particulari dependet. Unde SS. Patres virginitatem, quæ nunc à pluribus ad vacandum divinorum contemplationi servatur, miris laudibus & encomijs celebrant, eamque fecunditati carnis, & pulchritudine conjugali præponunt. Augustinus enim lib. de sancta virginit. cap. 13. *Virginalis integritas (inquit) & per piam continentiam ab omni concubitu immunitas, Angelica portio est, & in carne corruptibili incorruptionis perpetua meditatio. Cedat huic omnis fecunditas carnis, omnis pudicitia conjugalis.* Cyprianus lib. de disciplina & habitu Virginum: *Virginitas flos est Ecclesiastici germinis, decus atque ornamentum gratiæ spiritualis, læta indoles, laudis & honoris opus integrum, atque incorruptum. Dei imago, respondens ad sanctimoniam Domini, illustrior portio gregis Christi.* Ambrosius libro de viduis: *Supergreditur virginitas conditionem humane nature, per quam homines Angelis assimilantur: major tamen est victoria hominum, quam Angelorum; Angeli enim sine carne vivunt, Virgines verò in carne triumphant.* Chrysostomus lib. de virginit. cap. 11. *Viden virginitatis decus? Eorum qui in terris degunt cum cælibus similitudinem vite molitur, corpore vestitos vincit ab incorporeis copiis non permittit; mortales Angelorum amulos reddit.* Demum S. Athanasius lib. de virginitate, sive de meditatione: *Magna virtus continentia, ingens gloriatio puritas, magna encomia virginis. O virginitas opulencia deficiens! O virginitas corona immarcescibilis! O virginitas templum Dei, & domicilium Spiritus Sancti! O virginitas margarita speciosa, vulgo inconspicua, & qua non nisi à paucis invenitur! O continentia amica Dei, & à Sanctis deprecata! O continentia apud multos odiosa, sed apud dignos spectata! O continentia mortem & infernum profligans, & qua ab immortalitate possidetur! O continentia Angelorum vita, & Sanctorum corona! Beatus est qui te tenet, beatus qui obdurat in tolerantia, quoniam paucilulum fatigatus, multum in te gaudebit.*

18. Ad majorem hujus eximie virtutis commendationem, observandum est cum Paraldo Episcopo Lugdunensi, in summa virtutum & vitiorum, lilium inter cæteros flores esse symbolum virginitatis, non solum ratione eximie candoris & decotis quo fulget, sed etiam quia sicut lilium sex habet folia candida, & aliqua grana quasi aurea in medio posita; ita etiam in virginitate sunt veluti sex folia, quæ valent ad conservandum lilium puritatis. Primum est sobrietas: & hoc lacerat excessus in cibo & potu, quasi quædam spi-

A na; crapula enim & ebrietas est via ad luxuriam, ut patet in Loth, qui inebriatus perpetravit incestum; unde dicit Apostolus: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria.*

Secundum folium lilij virginitatis est labor, Spina illud lacerans est otium & ignavia, quæ sunt via ad luxuriam; quare dicitur Ezechiel. 16. *Hæc fuit iniquitas Sodoma sororis tue, superbia, saturitas panis, abundantia, & otium.* Unde Chrysostomus super Matth. *Vitium libidinis facile ex vacante & otio nascitur: nam definitio amoris hæc est, anima vacantis passio, juxta illud Ovidij:*

Oia si tollas, perire cupidinis arcus.

B Cui consonat istud:

Quæritur Agestus, quare sit factus adulter: In promptu causa est, desidiosus erat.

Tertium folium est habitus asper & humilis, Spina lacerans est habitus superbus & mollis, qui incitat ad luxuriam: Numer. 25. filij Israel fornicati sunt cum mulieribus Moabit, quæ se ornarant: & 1. ad Timoth. 2. *Non in tortis crinibus, aut auro, vel veste pretiosa &c.*

Quartum est custodia sensuum, præcipue illorum qui nobis remota ostendunt, ut visus & auditus, Spina lacerans hujusmodi folium est curiositas, & desiderium videndi nova, vel audiendi vana; ut patet in Dina, filia Jacob, quæ egressa ut videret mulieres regionis Sichimorum, corrupta est à Sichem filio Emor.

Quintum est modestia sermonis, Spina lacerans est loquacitas, vel turpitudine sermonis. Seneca: *A verbis turpibus abstineto, quia licentia eorum impudentiam nutrit.* Proverb. 7. *Ecce mulier occurrit illi ornatu meretricio ad capiendas animas garrulas.* 1. ad Corinth. 5. *Corrumpunt bonos mores confabulationes pessime, vel colloquia mala.* Hieronymus: *Sit sermo virginis prudens, modestus, & rarus, nec tam eloquentia pretiosus, quam pudore.*

Sextum folium est fuga occasionum peccandi, Spina lacerans est nimia familiaritas & conversatio cum viris: opportunitas enim peccandi est via ad luxuriam, ut patet in Thamar, corrupta ab Amon fratre suo, quia sola cum solo fuit in thalamo: 2. Regum 13. Genesis 18. *Ne stes in omni loco circa regionem.* Bernardus: *Solent virgines quæ verè virgines sunt, semper esse pavida, & nunquam esse secura, & ut caveant timenda, etiam tuta perimescere.*

Grana aurea lilij virginitatis sunt tres modi diligendi Deum, quos distinguit Bernardus, dicens: *Disce amare dulciter, amare prudenter, amare fortiter. Dulciter ne illecti, prudenter ne decepti, fortiter ne oppressi ab amore Domini avertamur.* Vel per grana aurea possunt intelligi varij motus divini amoris, ex diversis causis procedentes: amandus est enim Deus, quia Creator, quia Redemptor, quia remunerator &c. Hæc Paraldus libro citato.

Ultima species temperantiæ est pudicitia, quæ in hoc à castitate distinguitur, quod ista habet moderari & rationi subjicere delectationes ex commixtione venerea confluentes; illa verò moderatur, & subjicit rationi delectationes, quæ talem actum circumstant, putà quæ sunt in oculis, tactibus, & amplexibus impudicis: unde pudicitia ad castitatem ordinatur, non quasi virtus omnino ab ipsa distincta, sed sicut exprimens castitatis circumstantiam quandam, ut ait S. Doctor hic quæst. 151. art. 4.

Ad virtutem istam spectat egregium illud Tertulliani elogium initio libri de pudicitia
flos morum, honor corporum, decor sexuum, integritas sanguinis, fides generis, fundamentum sanctitatis, praejudicium omnis bonae mentis.

ARTICVLVS III.

Partes potentiales temperantiae.

19. **P**artes potentiales alicujus virtutis illae dicuntur, quae modum, quem ipsa virtus ponit circa materiam principalem, vel difficiliorem, observant in alijs materijs, quae minus habent difficultatis: unde cum proprium temperantiae sit refranare & reprimere impetus passionum circa delectationes tactus, quae difficilius compescuntur, virtutes refranantes impetus nostrarum passionum & affectionum circa alias materias, vel actiones externas moderantes, possunt illi tanquam virtutes secundariae adjungi, & partes potentiales temperantiae appellari. Illae vero à D. Thoma quatuor numerantur, nimirum continentia, mansuetudo, clementia, & modestia: sub qua plures aliae paragrapho sequenti recensendae continentur.
10. Continentia, quae primo loco ponitur, non sumitur hic pro virtute refranante & reprimente passiones, quae sunt circa venerea, quo pacto convertitur cum castitate, sed pro quodam habitu, per quem voluntas resistit passionibus concupiscibilis, taliterque in bono firmatur, ut quantumvis hujusmodi passiones exurgant & intumescant, non trahatur ab illis contra rectum iudicium rationis. Unde munus hujus habitus est, non passiones refranare aut compescere, sicut facit virtus continentiae, sed duntaxat firmare & detinere voluntatem, ut illarum impetus non sequatur. Ex quo fit illum non esse simpliciter virtutem, quamvis ad genus virtutis reducatur ut aliquid imperfectum: est enim de ratione virtutis, facere opus perfectum, atque adeo rectificare adaequatum ejus principium; quod sane principium, in actibus qui sunt circa passionum objecta, non est sola voluntas, sed etiam appetitus sensitivus: unde quia continentia non perficit hujusmodi appetitum ad recte apperendum, sed relinquit in eo passiones immoderatas, licet voluntatem firmet ac deinceps, ne sequatur ipsas passiones, ideo deficit à ratione perfecta virtutis, & est veluti semivirtus, ut docet S. Thomas hic quaest. 155. art. 1.
11. Mansuetudo, quae etiam mititas vocatur, est virtus, quae passionem irae ita componit & moderatur, ut non permittat eam exurgere, nisi cum oportet, & in ea mensura in qua fuerit necessarium. Licet enim nunquam irae ita dandus sit locus, ut iudicium rationis perturbet, interdum tamen honestum & necesse est moderatè irasci ad servendum iustitiae, vel pro juvanda fortitudine, quae utitur irā in suo actu aggressionis: & ita Christus iram excitavit, dum, facto ex funiculis flagello, mercatores eiecit de templo. Unde Aristoteles 4. Ethic. cap. 7. *Qui igitur (inquit) ob quae oportet, & quibus oportet irascitur, addo etiam quomodo, & quando, & quousque debet, laudatur, esseque is mansuetus potest, quippe cum mansuetudo ipsa laude afficiatur. Mansuetus enim ille est, qui perturbatione vacat, & ab affectu minimè ducitur, sed quemadmodum ratio ipsa statuerit, ita & ob id, & tandem succenset.*
21. Mansuetudini affinis est clementia: unde aliqui

A eas non distinguunt. Sed revera differunt; ut docet S. Thomas hic quaest. 157. art. 1. Licet enim utraque mitiget iram circa vindictam, sub diversa tamen ratione id praestant; mansuetudo quidem, quatenus id decet animum irae dominantem: clementia verò; quatenus id consentaneum est homini in potestate constituto. Unde Seneca lib. 2. de clementia cap. 3. definit clementiam, *Temperantiam animi in potestate ulciscendi: vel lenitatem superioris adversus inferiorem in constituendis pœnis.* Decet enim illum non uti totā suā potestate in illo munere, sed aliquid de pœna remittere, & infra meritum punire: sicut è contrario decet in prœmio retribuendo aliquid addere, & supra condignum remunerare: ut ita humani Principes, aut Iudices Deum imitentur, qui prœmiat ultra condignum, & ad id ex propria inclinatione, & innata bonitate tendit; punit autem citra condignum, & non nisi provocatus nostris demeritis, ac veluti coactus, juxta illud Tertulliani lib. 2. contra Marcionem, *Deus ex seipso bonus est, ex nobis iustus* (iustitia vindicativa.) Prior est bonitas Dei secundum naturam, posterior severitas secundum causam: illa propria, hæc accommodata; illa edita, hæc adhibita.

Ex his intelliges, mansuetudinem communem esse omnibus personis: clementiam verò propriam esse Superiorum & Iudicum, quibus determinatio pœnæ pro delicto incumbit; specialiterque spectat ad Principem, quem valde decet pœnas & supplicia in sibi subiectos benignè mitigare. Unde Ovidius.

Regia (crede mihi) res est succurrere lapsis,

Convenit & tanto, quantum & ipse viro.

Enituit virtus hæc præcipue in Theodosio, cujus tanta fuit erga hostes benignitas & clementia, ut de ipso hæc referat Ambrosius in oratione de ejus obitu: *Beneficium se putabat accepisse, cum rogaretur ignoscere, & tunc propior erat veniæ, cum fuisset commotio major iracundiæ. Et optabatur in eo quod in alijs timebatur, ut irasceretur. Sæpe tremantes vidimus quos objurgabat, & convictos sceleris, cum desperassent, solutos à crimine. Vincere enim volebat, non plerere, æquitatis iudex, non pœna arbiter, qui nunquam veniam confitenti negaret.*

Quarta virtus temperantiae annexa est modestia, à modo dicta, quia nimirum modum statuit, qui in humanis affectionibus & actionibus, in gestu corporis, ejusque cultu & vestitu, servari debet; ita ut hæc omnia decenter & congruenter se habeant, secundum personæ statum: modestus enim dicitur, qui circa illa omnia moderatè & congruenter se habet, modumque sibi convenientem tenet. Virtutis hujus summum decus neminem fugit: nam modestiam esse Dei portionem, id est partem notarum habitationis Dei in homine, egregiè dixit Ambrosius 1. offic. cap. 18. Erumpit etiam foras ejus decor, & ut verbis Tertulliani utar lib. de cultu fœmineo cap. 13. *Emanat ab animo in habitum, & eructat à conscientia in superficiem, ut & foris inspiciat quasi suppellectilem suam.* Unde Ambrosius serm. 10. in Psal. 128. egregiè ostendit, virum modestum, vel si videatur, prodelle; adductaque ejus animalis similitudine, quod si ab icterico conspiciatur, sanat conspicientem, demonstrat probi hominis, rectèque compositi, vel aspectum esse contentibus salutarem. Hinc Basilii lib. de virginitate, virginem instruens ait, eam dum procedit in publicum, talem se & habitu & incessu, & toto corporis motu debere exhibere, ut qui illi

De Pœn
Eleg. 5.

forte obvijs fuerint, ac si vivum Dei simulacrum aspicerent, faciem ad reverentiam atque admirationem sanctitatis inclinent; honesteque virtutis admoniti, mentem pudicam & sobriam referant; & reminiscatur quisque protinus Dei, dum eam cernit effigiem, quæ se ad ejus perficienda mandata semper exercet. Atque, ut breviter dixerim, omnium aspicientium virginem & affectus, & animus ad virtutis transferatur amorem. Consentaneè ad hæc S. Ignatius Epist. ad Trallianos, Præfulis modestiam vocat, magnam aliorum disciplinam.

ARTICVLVS IV.

De varijs modestiæ speciebus.

24. Quatuor vel quinque modestiæ species distinguit D. Thomas hic quæst. 160. art. 2. nimirum humilitatem, studiositatem, modestiam morum, ad quam Eutrapelia reducit, & modestiam cultus. Ratio verò hujus divisionis est, quia ultra passionem concupiscentiæ, quas moderantur temperantia & continentia; & ultra passionem iræ, quas mansuetudo & clementia refranant, quatuor alia sunt, in quibus etsi non adeo difficile est mediocritatem rationis servare, quàm in passionibus iræ & concupiscentiæ, egent tamen moderamine, & virtute aliquâ per quam cohibeantur. Primum est affectus spei tendentis ad excelsa, & hunc moderatur humilitas: studium suæ appetitus cognoscendi, & ad hujus moderationem ponitur studiositas: motus & gestus corporales, pertinentes ad externam conversationem, tam in factis, quàm in dictis; pro quibus in rebus serijs ponitur modestia morum, in ludicris autem eutrapelia: & denique exterior apparatus vestium, utensilium, & hujusmodi; & horum moderatio spectat ad modestiam cultus, sive apparatus exterioris.

25. Prima ergo species modestiæ est humilitas, quæ sic à D. Thoma definitur: *Humilitas est virtus, quâ quis considerans suum defectum, tenet se in infimis, secundum modum suum.* Dicitur *Virtus*: quia cum honestum sit unumquemque amplecti quod sibi congruit, & continere se intra propriam mensuram, habitus quo ad id inclinamur, non potest non esse vera virtus. Subditur: *Quo quis considerans suum defectum*, quia licet humilitas dicat formaliter habituale propositum, quo vis affectiva abjectionem unicuique convenientem amplectitur, præsuppositivè tamen importat cognitionem, quâ quis defectus suos considerans, reputat se indignum ætimatione & honore, dignumque abjectione & aspectu. Unde sic definitur à D. Bernardo: *Humilitas est virtus, quâ quis verissimâ sui cognitione sibi ipsi vile scit.* Tandem dicitur: *Tenet se in infimis, secundum modum suum*, ut denotetur, materiam intrinsecam humilitatis esse internum animi motum & affectum, quem refranat, ne tendat in sui celsitudinem supra id quod oportet, sed intra mensuram ex proprijs meritis sibi debitam se contineat.

Lib. de
gradibus
humilitatis.

26. Ex his colliges primò contra Theophylum Raynaudum lib. 6. de virtutibus sect. 2. cap. 13. quòd licet humilitas & magnanimitas habeant cohibere affectum hominis, ne inordinatè tendat in excelsa, nihilominus inter se distinguuntur, quia diversimodè id præstant: ut eruditè demonstrant Salmanticenses in explicatione arboris prædicamentalis, sive in generali divisione om-

nium virtutum, quam in fine Tomi primi in primam secundæ subjecerunt. Nam magnanimitas (inquiunt) primario id facit impellendo & confortando ipsum appetitum, ut per vires à Deo receptas, vel promissas, tendat ad magna: secundario verò illum detinet, ne in improporcionata extollatur. Humilitas e contra primario refranat appetitum, ne tendat in ardua & excelsa, quærens propriam exaltationem: secundario autem confirmat ipsum, ne dum videt propriam insufficienciam & impotentiam, à magnorum prosecutione, divini immemor auxilij, nimis deficiat. Unde magnanimitati magis adversatur pusillanimitas, quæ est vitium per defectum, quàm præsumptio, quæ est per excessum. Humilitati autem magis opponitur superbia, quæ est vitium per excessum, quàm nimia sui abjectio, quæ est vitium per defectum.

Differunt etiam illæ virtutes penes rationes motivas & regulativas. Nam magnanimitas sumit motivum & regulam operandi ab eo quod est Dei in nobis: videns enim in se magnanimus magna Dei dona, aut saltem magna auxilia sibi promissa, sumit inde motivum & regulam operandi magna, eorum arduitati non succumbens, quia scit non superexcedere talia dona vel auxilia; dumque magna agit, reputat se, non propter se, sed propter illa quæ ex Deo accepit, magno honore dignum, & quiddid minus est honoris & laudis (uti est quiddid potest ab homine retrahui) tanquam illis inadæquatum contemnit. Cæterum humilitas sumit motivum & regulam suæ operationis ab eo quod in nobis est ex nobis ipsis, vidensque nos ex nobis solum habere defectum, imperfectionem, & culpam, quibus non excellentia & honor, sed vilipensio & contemptus debetur, cohibet animum, ne ad illa tanquam ad aliquid sibi secundum se debitum tendat, & ne ista tanquam se indigna refugiat. Unde nulla ex his virtutibus alteri contradicit, licet videantur contrario modo procedere: quia optimè stat, ut idem homo ex Dei donis ad magna tendat, quod est esse magnanimum; & ex sibi proprijs ad ima se dejiciat, quod est esse humilem. Et idè Apostolus, qui ut magnanimus aiebat: *Omnia possum in eo qui me confortat, ut humilis prædicabar: Non quasi sufficientes simus cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis.* Hæc Salmanticenses loco citato.

Colliges secundò cum iisdem Authoribus, quòd licet humilitas & religio magnam habeant inter se similitudinem & affinitatem, eò quod utraque importet professionem divinæ excellentiæ, & nostræ erga Deum subjectionis; differunt tamen, quia quod respectu unius est formale & primarium, respectu alterius est quasi materiale & consequens. Actus enim religionis primario continet testificationem divinæ excellentiæ, & secundario nostræ vilitatis, quatenus hæc arguitur ex omnimoda dependentia à supremo illo principio. E contra verò actus humilitatis primario dicit confessionem nostræ vilitatis & inferioritatis; implicite autem & ex consequenti testatur illo excellentiam primi principij, cui nos omnino submittimus, tanquam sine cujus influxu sub nihilo maneremus. Itaque humilis submittit se Deo, & ejus excellentiæ, ut seipsum deprimat, & intra mensuram propriam contineat: religiosus autem humiliat & deprimat se coram Deo, ut ejus excellentiam exaltet, & cultu illo influentiam Dei in omnes creaturas, ac supremum ejus dominium profiteatur.

Colliges

28. Colliges tertio, duos esse in nobis habitus humilitatis, alium qui reſtinet passionem ſpei circa propriam excellentiam, ſumptam abſolute ſine reſpectu ad alterum; & huius ſubjectum eſt appetitus ſenſitivus iracundibilis, in quo reſidet talis paſſio: alium verò moderantem affectum voluntatis circa propriam excellentiam, ſecundum quod hæc primario metiri debet ex ſubjectione ad Deum, tanquam ad ſupremum excellentem, & ſecundario ex ſubjectione ad alios, ſecundum id quod ex Deo habent. Et hæc eſt præſtantiffima humilitas, de qua præcipue locuti ſumus, & quam ad religionem valde accedere diximus, quamque D. Thomas cæteris virtutibus moralibus videtur præferre hic quæſt. 161. art. 5. his verbis: *Post virtutes Theologicas & virtutes intellectuales, quæ reſpiciunt rationem, & poſt juſtitiam, præſertim legalem, potior cæteris eſt humilitas.* Quod intelligendum eſſe puto de virtutibus moralibus, quæ ſunt circa paſſiones, non verò de aliis, præſertim verò de juſtitia legali, & de religione, cum illam D. Thomas expreſſe excipiat, & iſtam quæſt. 81. art. 6. omnibus virtutibus moralibus præponat: *Quia (inquit) religio magis de propinquo accedit ad Deum, quam aliæ virtutes morales, in quantum operatur ea quæ directe & immediate ordinantur in honorem divinum.* Vel etiam dici poſteſt, D. Thomam loco citato non præferre humilitatem omnibus aliis virtutibus, tanquam perfectiorem abſolute & ſimpliciter, ſed ſolum quantum ad aliquid: omnes enim virtutes morales ita ſe mutuò excedunt, ſecundum diverſas rationes, ut nullam poſſis ſimpliciter inferiorem vocare. Unde Gregorius lib. 1. homil. 6. ſuper Ezechiellem: *Aliter olet ſlos uvæ, quia magna eſt virtus & opinio Predicatorum qui inebriant mentes audientium. Aliter ſlos olivæ, quia ſuaſive eſt opus miſericordiæ, quod more olet reſorvet & lucret. Aliter ſlos roſæ, quia mira eſt fragrantia quæ rutilat & redolet ex cruore Martyrum. Aliter ſlos lilij, quia candida vita carnis eſt de incorruptione virginitatis. Aliter ſlos viola, quia magna eſt virtus humilium, qui ex deſiderio loca ultima tenentes, ſe per humilitatem à terra in altum non ſublevant, & celeſtis regni purpuram in mente ſervant. Aliter redolet ſpica cum ad maturitatem perducitur, quia bonorum operum perfectio ad ſatietatem eorum qui juſtitiam eſuriunt præparatur.*

29. De humilitate eleganter diſſerunt SS. Patres, eamque variis laudibus efferunt: eam enim primum religionis introitum, Chriſtianæ Philoſophiæ primum fundamentum, medicinam tumoris, cuſtodem virtutum, læſæ charitatis reparationem, virtutum ſublimitatem, in ornatu ſummi Sacerdotis ſplendidiorem gemmam appellant. Addunt, quod ſuperbia fecit ex Angelo Dæmonem, humilitas facit ex homine Angelum. Quod humilitas claritatis eſt meritum, & claritas humilitatis præmiũ. Quod gratia pluvia eſt, quæ conſluit ad humilitatem convallis, denatat de tumoribus collis. Denique, quod humilitas omnium virtutum minima eſt, & omnium maxima, quia quò profundius hominem dejicit, eò altius erigit & extollit. In quo reperitur falſa Senecæ Epilt. 16. ſententia, nimirum quòd in puſillo nemo magnus eſſe poſteſt: nam in hac puſillitate, quæ quis minimum ſe exiſtimat, vera magnitudo conſiſtit: *Nimia enim (inquit Caſſiodorus) magnitudo eſt, ſuam intelligere parvitatem, & vilem eſſe ante Dominum, à quo eſt totius magnitudinis cenſus.* Vel ut loquitur Chryſoſtomus: *Humilitas nun-*

Tom. IV.

A *quam eſt ſine magnitudine animi, nec ſuperbia ſine puſillanimitate.* Cui concinit Fulgentius dicens: *Sicut ſuperbus elatione fit humilis, ita humilis fit in humilitate ſublimis.* Unde cum Bernardo ſerm. 2. de Aſcenſione concludendum eſt: *Per humilitatem aſcendamus ad ſublimitatem, quia hæc eſt via, & non alia præter ipſam: qui aliter vadit, cadit potiùs quam aſcendit, quia ſola eſt humilitas quæ exaltat, ſola quæ ducit ad vitam.* Chriſtus cum per naturam Divinitatis non haberet quò aſcenderet, quia ultra Deum nihil eſt, tamen per deſcenſum quomodo creſceret invenit, *veniens incarnari, pati, & mori, ne moreremur in æternum, propter quod & Deus exaltavit illum.*

B *Secunda ſpecies modeltiæ dicitur ſtudioſitas, à ſtudio circa quò verſatur, duoque habet præcipua munera. Primum eſt frænandi ac temperandi ſcientiæ deſiderium, quò naturâ duce omnes ad cognitionem rerum, & delectationem ex ea comparandam impellimur. Omnes enim homines naturaliter ſcire deſiderant, ut dicitur initio Metaphyſicæ; idque unicuique evidens fore affirmat Seneca lib. de vita beata cap. 32. *Si ſe ipſe conſuluerit, quantum cupiditatem habeat ignota noſcendi, quam ad omnes fabulas excitetur. Navigant quidam, & labores peregrinationis longiſſimæ unâ mercede perpetuuntur, cognoscendi aliquid abditum ignotumque. Hac res ad ſpectacula populos contrahit. Hæc cogit præcluſa rimari, ſecretiora exquirere, antiquitates evolvere, mores barbararum audire gentium. Curioſum nobis natura ingenium dedit, & arijs ſibi ac pulchritudinis ſua conſcia, ſpectatores nos tantis rerum ſpectaculis genuit, perditura fructum ſui, ſi tam magna, tam clara, tam ſubtiliter ducta, tam nitida, & non uno genere formoſa, ſolitudini oſtenderet. Ne igitur naturale hoc ſcendi deſiderium plus juſtò majus ſit & ardentius, abſtriptaque animam ad eorum cognitionem tentandam, quæ homini conſentanea non ſit, neceſſe eſt ſtudioſitatem intercedere, quæ frænnet voluntatem, ne intellectum ad ea ſcienda applicet, iſque animum nutrire & excolere velit.**

D *Alterum ſtudioſitatis munus eſt exercendi pigritiam & torporem, quò plures retrahuntur à ſtudio, & à neceſſariarum rerum cognitione præpediuntur; & excitandi ac impellendi appetitum, ne propter laborem & fatigationem, quæ ſtudio admixcentur, ab illo retrahatur, aut ſufficientem renuat diligentiam adhibere. Et quia hoc poſterior plerique accidit, nominata fuit hæc virtus ab officio impellendi, potiùs quam ab officio reſtrænandi.*

*Tertia ſpecies modeltiæ eſt illa quæ dicitur modeltia morum, ſeu decentia externa, quia nimirum decorum ac decentiam ſervat in inceſſu, voce, compoſitione vultus, & motus ac geſtus corporis, omneſque actiones exteriores, juxta præſcriptum rectæ rationis temperat; ita ut congruant perſonæ tum in ſe conſideratæ, tum etiam in ordine ad locum, tempus, perſonas circumſtantes, & præſentem exigentiam rerum: Nam ut dicitur Eccl. 19 *Ex viſu cognoscitur vir, & ab occurſu faciei cognoscitur ſenſatus: amictus corporis, & riſus denium, & ingreſſus hominis, enuntiant de illo.**

E *Quarta ſpecies eſt Eutrapelia, quæ latine dici poſteſt jucunditas, vel urbanitas, quia in ludicris & jocofis tenet modum, ſicut modeltia morum in rebus ſeriis, poſteſtque ſic deſiniri: Eutrapelia eſt virtus quæ in ludicris decorum ſervat, vel quæ jocis & ludis modum rationis imponit.*

Ccc

Hujus virtutis necessitatem ex eo demonstrat S. Thomas hic quæst. 168. art. 2. quod sicut homo indiget corporali quiete ad corporis refocillationem, quia non potest continuo laborare, propter limitationem suæ virtutis; ita ex parte animæ eget similiter quiete, & honesta relaxatione à labore; quia etiam virtus animæ est limitata, & determinatis actionibus proportionata; ideoque quando extra modum suum in aliquas operationes intellectuales se extendit, laborat & fatigatur; præsertim cum illæ operationes à viribus sensitivis & corporalibus organis dependant. Unde Status 4. Syl.

Nostra fatiscit,

*Laxaturque chelys; vires instigat, alique
Tempestiva quies, major post otia virtus.*

Idipsum declarat Seneca Epist. 58. comparatione cælatoris, oculos fatigatos aspectu viriditatis smaragdi pascens ac recreantis; & Nazianzenus exemplo Venatorum, aut Musicorum, qui solent chordas quieti tradere, easque remittere, ne rumpantur. Eodem exemplo usus est S. Joannes Evangelista, ut refertur in collationibus Patrum, collat. 24. cap. 21. ubi legitur quod B. Joannes Evangelista, cum quidam scandalizarentur, quod cum eum Discipulis suis ludentem invenirent, dicitur mandasse uni eorum qui arcum gerebat, ut sagittam traheret. Quod cum pluries fecisset, quæsit utrum hoc continuè facere posset; qui respondit quod si hoc continuè faceret, arcus frangeretur; unde B. Joannes subintulit, quod similiter animus hominis frangeretur, si nunquam à sua intentione relaxaretur. Perspicuum igitur est, quietem, & honestam relaxationem à labore, quæ fit per jocos, vel ludos, infirmitati nostræ atque fragilitati interdum esse necessariam, subindeque aliquam requiri virtutem, quæ mensuram & modum in jocis & ludis ponat, & quantitatem ac modum honestæ recreationis præscribat. Hæc autem moderatio in joco & ludo, actionibusque ludicris, fit per virtutem quæ vocatur *Eurapelia*, id est virtus quæ in ludicris decorum servat, quæque ludo & jocis modum imponit. Unde Plutarchus observ. 2. sympol. quæst. 1. bellè annotavit, jocos *sales* appellari, nempe quod ut sale condiuntur cibi, sic jocis ac ludo oblectandus sit animus, non tamen nisi ea quæ par est moderatione; sicut sal usurpatur ut condimentum, non ut cibus.

33. Ultima species modestiæ vocatur modestia cultus, seu exterioris apparatus, quæ ex D. Thoma hic quæst. 169. art. 1. potest sic definiti: *Modestia cultus est virtus, quæ in corporis cultu, rerumque externarum apparatu, mensuram rationis ac modum servat.* Sicut enim motus & gestus corporis possunt benè & malè disponi, ob idque opus fuit virtute, quæ in illis modum rationis constitueret: ita in externo rerum usu, prout ad cultum & ornatum corporis, externumque apparatus domus, lecti, famulorum, & similibus spectat, potest esse excessus & defectus, ad cuius proinde debitam moderationem necessaria est aliqua virtus, quæ omnia prædicta juxta præscriptum rationis disponat, & hanc vocamus modestiam cultus, seu exterioris apparatus.

34. Hanc modestiam præsertim mulieribus valde commendant Apostolorum Principes. Petrus enim Epist. 1. cap. 3. de mulieribus Christianis sic loquitur: *Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus: sed qui absconditus est cordis homo, in incorruptibilitate quieti & modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples.* Sic enim aliquando

A & sanctæ mulieres ornabant se, subjecta proprijs viris. Paulus verò 1. ad Timoth. 2. *Mulieres (inquit) in habitu ornato, cum verecundia & sobrietate (id est convenienti moderatione) ornantes se, & non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut veste pretiosa, sed quod decet mulieres promittentes pietatem per bona opera.*

His adjungo Tertullianum & Augustinum. Ille enim in libro de velandis virginibus, sic eas alloquitur: *Vestite vos serico probitatis, byssino sanctitatis, purpura pudicitie. Taliter pigmentata, Deum habebitis amatorem.* Ille verò Epist. 73. ad Possidium: *Verus (inquit) ornatus Christianorum, non tantum nullus fucus mendax, verum ne auri quidem, vestisque pompa, sed mores boni sunt.*

DISPUTATIO VII.

De vitijs oppositis Virtutibus Cardinalibus.

Cum eadem sit doctrina contrariorum, & opposita juxta se posita magis reluceant, ut virtutum, quas articulis præcedentibus descripsimus, splendor magis eniteat, de vitijs ipsis oppositis, breviter hic differendum esse censuimus.

ARTICVLVS PRIMVS.

De vitijs oppositis prudentiæ, & virtutibus ipsi annexis.

Prudentiæ, & virtutibus ipsi annexis, aliqua vitia opponuntur per defectum, & alia per excessum. Primò ipsi opponitur imprudentia, quæ in quatuor species dividitur, nempe præcipitationem, quæ adversatur rectitudini consilij, atque adeo ebullit; inconsiderationem, quæ opponitur rectitudini judicij, subindeque sinei & gnomæ; inconstantiam, & negligentiam, quæ opponitur rectitudini & efficacitati imperij, ac proinde ipsi prudentiæ immediatè, cum illa præceptiva sit, & proprius ejus actus, imperium, ut disp. 1. art. 1. diximus.

Per excessum ipsi opponuntur ea vitia, quæ falsam imaginem prudentiæ & sagacitatis præ se ferunt, ut prudentia carnis, quæ quis vivit & sapit secundum carnem, rectèque judicat secundum illam, id est secundum motus, & instinctus naturæ corruptæ, ad bona carnalia & temporalia, cum affectu qui vehementem illorum æstimationem sequi solet. Astutia, quæ quis novit modos occultos ad alios fallendos. Dolus, qui est astutis executio, sive fiat per verba, sive per facta. Fraus, quæ magis pertinet ad executionem astutis, secundum quod fit per facta, ut quando mensura est minor justo, vel moneta adulterina. Sollicitudo nimia temporalium, quæ est nimia occupatio in illis acquirendis, aut conservandis, proveniens ex inordinato amore habendi, vel timore amittendi. Et sollicitudo nimia futurorum, præsertim cum anxietate, & parvâ fiduciâ divinæ providentiæ. De quibus omnibus differit S. Thomas hic qu. 55. Præterea sunt aliqua vitia, quæ indirectè sive obliquè contrariantur prudentiæ, quia nimirum causis & adjumentis ejus opponuntur. Sicut enim ad prudenter judicandum multum juvant

memoria præteritorum, intelligentia, docilitas, solertia siue sagacitas, prævisio futurorum, bona ratiocinatio, circumspèctio, cautio & attentio, ac diligens studium rectè judicandi, & alia quæ disp. 1. art. 2. enumeravimus: sic è contrario plurimum obliuio, præcipitatio, inconsideratio, hebetudo, negligentia, & alia superioribus perfectionibus opposita. De quibus S. Doctor hic qu. 53. & 54.

ARTICVLVS II.

De vitiis oppositis iustitiæ strictè sumptæ.

3. **H**abet hoc speciale iustitiæ strictè sumptæ, quod nullum adversatur ei vitium per excessum, sed tantum per defectum, ut docet D. Thomas quæst. de virtutibus art. 13. ad 12. ubi inquit: *Alia virtutes morales sunt inter duo vitia, non autem iustitiæ, quæ tamen medium in propria materia tenet, quod per se pertinet ad virtutem.* Et in 3. dist. 33. quæst. 1. art. 3. quæstionem. 1. ad 5. *Non oportet* (inquit) *quod iustitiæ habitus sit medius inter duas malitias, ut in 5. Ethic. dicitur, sed quod medium attingat in materia sua.* Ratio etiam id suadet: Nam contra iustitiæ nunquam peccatur, reddendo alteri plusquam debetur, sed auferendo ab eo quod suum est, aut non reddendo quod ei debetur, vel minus reddendo quam debeat; quod totum ad defectum & non ad excessum pertinet: Ergo nequit in hac materia reperiri vitium per excessum à iustitiæ, sed tantum per defectum.

4. Iustitiæ ergo legali contrariatur solum legalis iniustitiæ, quæ illegalitas dici potest. Vitium verò oppositum iustitiæ distributiue est acceptio personarum, quando scilicet distribuens bona communia partibus communitatis, non attendit præcisè merita, aut indigentiam uniuscuiusque, sed ipsam personarum rationem; ac proinde distribuit, non secundum merita personarum, sed affectum ad ipsas personas accipit pro mensura distributionis. Iustitiæ autem commutatiue contrariantur omnia illa vitia vel peccata, quæ inferunt proximo nocumentum; siue in vita, sicut homicidium; siue in honore, ut contumelia, convitium, improprium; siue in bonis externis, ut furtum, rapina, fraus, usura, & similia. De quibus S. Doctor hic à quæst. 64. usque ad 78.

ARTICVLVS III.

De vitiis oppositis religioni, quæ est prima pars potentialis iustitiæ.

5. **D**vo opponuntur vitia religioni, unum per excessum, aliud per defectum. Primum est superstitio, quæ dicitur opponi religioni per excessum, non quod plus veri cultus Deo tribuat quam ipsi debetur (repugnat enim Deum posse nimis coli, vel maiori cultu quam ipsi debeatur; quin potius quicumque ipsi potest à nobis exhiberi, est infinitè minor ipsius Majestate, juxta illud Eccl. 43. *Glorificantes Deum quantumcumque poteritis, supervalebit adhuc*) sed quia excedit in modo colendi, adhibendo aliquid ad ejus cultum, quod non convenit, vel quia falsum aut superfluum cultum confingit. Dupliciter autem contingit excessus in cultu religioso, nimirum vel deferendo hunc cultum cui non congruit; & hic mo-

Tom. IV.

A dus superstitionis vocatur superstitio ex parte rei cultæ, dividiturque in tres species, idololatriam, divinationem, & observationem, sub qua magia comprehenditur: vel secundò colendo quidem verum Numen, sed modo disconvenienti, ut si quis velit nunc Deum colere caeremoniis & sacrificiis Judaicis, per eum reprobatis. Et hic modus superstitionis appellatur superstitio cultus incongrui; & subdividitur in superstitionem falsi cultus, & in superstitionem cultus superflui. Cultus vocatur falsus, vel quia continet falsam aliquam significationem, ut caeremoniæ Judaicæ, si nunc usurpentur ad significandum Messiam esse venturum; vel quia simulat verum cultum, ut si quis scitis miraculis velit honorem Dei promovere; vel prætextu colendi Deum, mutet substantiam sacramentorum, aut sacrificium celebret aliter quam Christus instituit, falsumque sacrificium loco veri substatuat. Dicitur verò superfluus, quando ponitur religio in quibusdam ineptis & inutilibus, atque ab Ecclesiæ more discrepantibus, licet alioqui mendacium & falsum non significant. Quo vitio solent præcipuè rustici & idiotæ laborare, quando suam devotionem, præter Ecclesiæ morem receptum, in certo numero precum, candelatum, stationum, girationum, & similium constituunt; ita ut existiment nihil fieri, si numerus ille deficiat aut excedat. Utrumque vitium Christus reprehendit Joan. 4. cum dixit: *Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.* Falsus enim cultus opponitur veritati, superfluus autem spiritui, quia externis rebus solum insistent, nihil ad cultum internum proficit.

Alterum vitium oppositum religioni per defectum, dicitur irreligiositas, & continet hæc quinque: sacrilegium, quo vis aliqua & injuria inferitur rebus, aut personis, Deo ejusve cultui consecratis: tentationem Dei, quando quis absque iusta causa aliquid facit, vel dicit ad capiendum experimentum divinæ potentie, sapientie, iustitiæ, misericordie &c. perjurium, quod est dictum humanum, falsum in se, vel jurantis opinione, jurejurando asseveratum: simoniam, per quam res sacræ sine vi indignè tractantur, commutando illas rebus temporalibus: infidelitatem, quæ frangit fidem Deo in voto promissam: & blasphemiam, per quam derogatur divinæ excellentie & sanctitati.

ARTICVLVS IV.

De vitiis oppositis aliis partibus potentialibus iustitiæ.

Aliæ partes potentiales iustitiæ sunt penitentia, pietas, observantia, obedientia, gratitudo, vindicativa, veritas, amicitia, & liberalitas, de quibus disputatione quartâ differimus.

Vitium oppositum penitentiae per defectum, est impenitentia. Si quod verò opponitur illi per excessum, est innominatum, vel penitentia indiscrèta dici potest.

Pietati per defectum contrariatur impietas strictè sumpta (in lata enim acceptione impietas dicitur quodcumque peccatum mortale, & impius quicumque mortaliter peccans.) Per excessum verò, nimius & inordinatus amor parentum & consanguineorum ipsi opponitur.

Ccc ij

Duplex etiam est vitium seu peccatum observantiae oppositum: unum per defectum, quo nimirum personis in dignitate constitutis honor debitus non redditur; aliud per excessum, quo cultus ipsi defectus supra illarum dignitatem & exigentiam. Quo vitio laborabant illi Ethnici, qui Apotheosm, seu cultum divinum Imperatoribus exhibebant, & per eorum numina jurabant, ut palpo ille qui dicebat.

Iurandasque tuum per numen ponimus aras.
Hanc perniciosam & sacrilegam adulationem, acriter & eleganter redarguit Tertullianus in Apologetico cap. 33. ubi sic ait: *Non enim Deum Imperatorem dicam: vel quia mentiri nescio, vel quia illum deridere non audeo, vel quia nec ipse se Deum vult dici, si homo sit. Interest homini, Deo cedere. Satis habebat appellari Imperator. Grande & hoc nomen est quod a Deo traditur. Negat illum Imperatorem, qui Deum dicit. Nisi homo sit, non est Imperator. Hominem se esse etiam triumphans in illo sublimi curru admonetur. Suggestur enim ei à tergo, respice post te; hominem memento te. Et utique hoc magis gaudet, tantà se glorià coruscare, ut illi admonitio conditionis suae sit necessaria. Minor erat, si tunc Deus diceretur. Major est qui revocatur, ne se Deum existimet. Augustus Imperij formator, ne Dominum quidem dici se volebat; & hoc enim Dei est cognomen. Dicam planè Imperatorem Dominum, sed more communi, sed quando non cogor, ut Dominum, Dei vice dicam.*

10. Obedientia per defectum contrariatur inobedientia strictè sumpta, secundum quod procedit ex intentione agendi contra praeceptum, atque adeo ex contemptu praecepti & praeipientis. Si quod autem opponitur illi per excessum, proprio nomine caret.

11. Contra inobedientiam acriter invehitur Seneca lib. 3. de ira cap. 16. dicens quod illa in tormentum suum proficit, & imperia graviora sentit, quod contumacius patitur. Sic laqueos fera dum jactat, astringit. Sic aves viscum cum trepidantes excutunt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arduum est jugum, quod non minus ledat ducentem, quam repugnantem. Vnum est levamen malorum ingenium pati, & necessitatibus suis obsequi. Ad id Nazianzenus orat. 9. quod sicut obedientiae lege omnia simul terrestria, atque caelestia conservantur; ita inobedientiae pestis & terras vastat, & coelum ipsum, cum in illud pervasit, foede depopulata est.

12. Vitium gratitudini contrarium per excessum, non est nominatum: contrarium verò per defectum dicitur ingratitude, quae ut ait D. Bernardus serm. 51. in Cant. est *ventus urens, sicans sibi fontem pietatis, rorem misericordiae, fluentia gratiae.*

Per excessum opponitur vindicationi crudelitas, seu saevitia, quae excedit mensuram honestae vindicationis: per defectum verò vitium innominatum, quod potest dici remissio, ut docet S. Thomas hic quaest. 108. art. 2. ad 3.

13. Veritati seu veracitati opponitur vitium mentiendi, consistitque mendacii malitia in ea contrarietate, quae inter iudicium internum, & verba seu alia signa ipsum exprimentia reperitur, dum scilicet quae mens negat, lingua affirmat, vel e contra. Unde mentiendi dicitur quasi *contra mentem ire.*

14. Per excessum opponitur amicitiae vitium adulandi, quo nimis blandè aliquis in convictu se habet, omnia probans, omnia laudans, & in omnibus aliorum voluntati se accommodans. Per defectum verò ipsi adversatur litigium, quod pertur-

bat vitam socialem, paritque pugnas & contentiones.

Liberalitati demum per defectum opponitur avaritia, seu nimia cupiditas divitiarum: per excessum verò prodigalitas, quae dat plusquam oportet, aut his quibus non oportet.

ARTICULUS V.

De vitiis oppositis fortitudini, & partibus potentialibus illius.

16. **V**itia fortitudini opposita tria numerantur à D. Thoma hic quaest. 125. 126. & 127. Nimirum timiditas, seu ignavia; intemiditas seu vacillatio timoris, quam Aristoteles 3. Ethic. cap. 7. vocat *aphosian*; & temeritas seu nimia audacia. Timiditas est excessus in timendo pericula, & gravia, & defectus in audendo contra illa. Intemiditas est quando aliquis non timet quod secundum rationem timendum est. Temeritas denique, cum quis excedit in audendo, & aggreditur quod non convenit, vel quomodo, aut quando non convenit.

17. Magnanimitati verò, quae est prima pars potentialis fortitudinis, quatuor vitia contrariantur. Nam ex parte objecti primarij, quod est opus magnum, opponitur illi praesumptio, quae tendit ad magna improporcionata, & supra vires agentis. Ex parte objecti secundarij, scilicet honoris, opponitur magnanimitati ambitio, quae est appetitus honoris inordinatus. Ex parte verò gloriae, quae est honoris effectus, adversatur ipsi inordinatus ipsius gloriae appetitus, qui sumpto nomine ab objecto, inanis seu vana gloria appellatur. Denique ex parte ipsius querentis gloriam, quia non refert illam ad Dei honorem, & edificationem proximorum, magnanimitati opponitur superbia, vitium capitale, cui D. Gregorius lib. 31. Moral. cap. 31. septem filias assignat, nimirum inobedientiam, jactantiam, hypocrisim, contentionem, pertinaciam, discordiam, & novitatum praesumptionem. Quatuor praedicta vitia opponuntur magnanimitati per excessum. Per defectum verò opponitur ei pusillanimitas, quae animum inordinatè retrahit à magnis suae virtuti congruentibus.

18. Magnificentiae, quae est secunda pars potentialis fortitudinis, per defectum opponitur parvificentia, ut docet D. Thomas hic quaest. 135. art. 1. Vitium verò per excessum ei oppositum appellatur ab Aristotele 4. Ethic. cap. 2. *Bonansia*, & à D. Thoma *consumptio*, quia sicut ignis in fornace omnia consumit.

19. Vitium contrarium per defectum patientiae, quae est tertia pars potentialis fortitudinis, est impatientia: per excessum, si quod est, proprio nomine caret.

20. Vitium denique quod per defectum opponitur perseverantiae, quae est ultima pars potentialis fortitudinis, dicitur mollities (non illa quae est luxuriae species, de qua infra) sed alia, per quam facile quis recedit à bono inchoato, propter timorem deficiendi, vel propter tristitiam provenientem ex defectu delectationis. Et vocatur *mollities*, quia cedit debili moventi, scilicet praedicto timori, vel tristitiae. Per excessum verò perseverantiae opponitur pertinacia, quae quis nimium propriae sententiae adherens, non desistit ab incæpto cum oportet.

ARTICVLVS VI.

De vitiis oppositis temperantiae, & partibus ejus subjectivis, nimirum abstinentiae, sobrietati, castitati, & pudicitiae.

21. Sanctus Thomas hic quaest. 142. duo vitia ponit temperantiae opposita: unum per excessum, quod vocat intemperantiam; alterum per defectum, quod vocat insensibilitatem, seu stuporem; quando aliquis sic abhorret & fugit gustus & tactus delectationes, ut nolit eis uti, quando, & quantum, & quomodo recte rationi convenit. Prius vitium communius est, & maxime probrosum, ut docet idem S. Doctor art. 4. ejusdem quaest. quia maxime repugnat excellentiae hominis; versatur enim circa delectationes nobis communes cum brutis, illisque nos assimilant, aut deteriores reddit, quando facit nos ab ejusmodi delectationibus superari, & rationis lumen excecat, atque hominem hebetat. Unde Seneca Epist. 29. *Dua sunt voluptates gustus & tactus, hominibus communes & bestiis; & ideo in pecudum numero habendi sunt, qui his ferinis voluptatibus deserviunt. Dum quidam stolidus, audiente Pythagora, diceret malle se cum mulieribus, quam cum Philosophis conversari; & sues (inquit) in caeno quam in floribus volucri.*
22. Abstinentiae opponitur gula vitium, id est inordinatus appetitus & usus cibi. Quod vitium committitur quinque praecipue modis, a D. Thoma hic quaest. 148. art. 4. enumeratis, & hoc versu comprehensis.

Preproperè, lautè, nimis, ardentè, studiosè. Quinque enim modis (ut ait S. Gregorius Magnus, verbis ibidem a D. Thoma relatis) nos gula vitium tentat. Aliquando scilicet indigentia tempora praevenerit. Aliquando lautiores cibos querit. Aliquando quae sumenda sunt, preparari accuratius appetit. Aliquando in ipsa quantitate sumendi mensuram refectiois excedit. Aliquando ipso actu immensè desiderij aliquis peccat. Ratio hujus divisionis haec redditur a D. Thoma in corp. ejusdem articuli: Gula enim importat inordinatam concupiscentiam edendi: in esu autem duo considerantur, scilicet ipse cibus qui comeditur, & ejus comestio. Potest ergo inordinatio concupiscentiae attendi dupliciter: uno quidem modo quantum ad ipsum cibum qui sumitur; & sic quantum ad substantiam vel speciem sibi querit aliquos cibos lautos, id est preciosos, nimirum supra quam conditio personae permittat, ut si vir plebeius nolit comedere nisi perdes, & phasianos. Quantum ad qualitatem, querit cibos nimis accurate praeparatos, ut si idem nolit quidquam comedere, nisi saccaro conditum. Quantum ad quantitatem, excedit in nimis edendo, nimirum plusquam natura requirit, aut permittat lex abstinentiae. Alio modo attenditur inordinatio concupiscentiae quantum ad ipsam sumptionem cibi: vel quia quis praevenerit debitum tempus comedendi, praeproperè comedendo; quò etiam pertinet si sapius comedat, quam par sit; vel si edat in loco indebito, puta in templo, & tempore sacri, nolens expectare donec domum redierit: vel etiam quia non servat modum debitum in edendo, puta si voraciter comedat, canum aut leonum more.

23. Ex hoc vitio capitali oriuntur quinque alia, quae D. Thomas art. 6. ejusdem quaest. exponit, & post D. Gregorium gulae filias appellat, nimirum inepta laetitia, scurrilitas, immunditia, multi-

Tom. IV.

loquium, & hebetudo mentis. Nam, inquit, ex immoderatione cibi & potus hebetatur animus, propter fumositates ciborum perturbantes caput: sicut & contra abstinentia confert ad sapientiam & intelligentiam, juxta illud Eccles. 2. *Cogitavi in corde meo abstrahere à vino carnem meam, ut animum meum transferrem ad sapientiam.* Deinde quasi sopito per immoderantiam cibi & potus gubernaculo rationis, erumpit animus in ineptam laetitiam, corpore bene pascito, & in verba inordinata, seu multiloquium, & in scurrilitatem, id est jocularitatem quandam provenientem ex defectu rationis, quae sicut non potest cohibere verba, ita nec gestus exteriores. Ex eadem denique immoderatione cibi & potus oritur immunditia, sive quoad inordinatam emissionem quarundam superfluitatum, & foedarum excretionum, sive specialiter quoad emissionem seminis.

Vitium oppositum sobrietati dicitur ebrietas, id est immoderatus usque ad violentam usus rationis privationem, vini potus, vel alterius liquoris inebriare valentis: ut enim rectè ait Hieronymus in cap. 5. Epistolae ad Galatas. *Ebrietas tam ex vino, quam ex ceteris bibendi generibus, quae vario modo conficiuntur, potest accidere.* Ex quo de Sancto Joanne Baptista dicitur, *vinum & siceram non bibe.* Hoc vitium ex genere suo esse mortale docent communiter Theologi, & ex eo probant, quia ebrietas continet gravem inordinationem, in eo quod homo ex rationis gradu, quo praestat ceteris animalibus, & ad Angelos, Deumque ipsum accedit, voluntariè & violenter seipsum dejicit usque ad brutorum statum & stoliditatem, privans se non solum usu rationis, sed etiam proxima utendi potestate, ita ut vigilans ea uti non possit. Quod quam grave & turpe sit rectè ponderat Basiliius homil. 14. in ebrietatem & luxum, his verbis: *Qua in re dicò homo misor à brutis differens? Nonne rationis munere, quam à Deo omnium conditore accepisti, reliqua creature omnis factus Dominus & Imperator? Hoc igitur te mentis lumine per ebrietatem privans, inter bestias ratione carentes annumerari poteris, similisque illis videri, &c.* In hoc turpe vitium vehementer etiam ac eleganter invehitur Ambrosius in libro de Elia & jejunio, ubi ebrietatem appellat *fomentum libidinis, incentivum insaniae, venenum sapientiae*: aitque quòd sicut veneno caro vulneratur, ita mens vino; & quod ebrietas non solum noxia est ad corporis sanitatem, sed etiam menti crimen adjungit.

Vitium oppositum castitati est luxuria, quae est peccatum ex genere suo mortale, & capitale: mortale quidem, quia graviter adversatur rei valde necessariae ad bonum commune, nimirum conservationi humani generis, quae majoris est momenti, quam conservatio individui: capitale vero, quia multa alia vitia ex illo oriuntur in genere causae finalis, vel efficientis, propter vehementem delectationem cum qua conjunctum est, quare homines alliciuntur ad multa alia peccata perpetranda, aut in alia vitia incurrunt. Sunt autem haec praecipue octo enumerata à D. Thoma hic quaest. 153. art. 5. post Gregorium Magnum lib. 11. Moral. cap. 31. nimirum cecitas mentis, inconsideratio, praecipitatio, inconstantia, amor sui, odium Dei, affectus praesentis saeculi, & horror futuri.

Rationem hujus divisionis assignat D. Thomas ibidem: Quando enim (inquit) potentiae inferiores vehementer afficiuntur ad sua objecta, consequens est ut superiores vires impediantur & deor-

Ccc iij

dinentur in suis actibus. Per vitium autem luxuriæ appetitus inferior, scilicet concupiscibilis, vehementer afficitur & intendit suo objecto delectationis: unde consequens est ut per luxuriam maximè superiores vires deordinentur, videlicet ratio & voluntas. Sunt autem quatuor actus rationis sive intellectus in agendis, & duo voluntatis. Nam ad intellectum pertinet primò cognoscere finem bonum & convenienter prosequendum: & iste actus impeditur per luxuriam, quæ ad illicitas delectationes prosequendas inducit, juxta illud Danielis 13. *Species decepit te, & concupiscentia subvertit cor tuum*: & quantum ad hoc ponitur consilium de his quæ sunt agenda propter finem, & hoc etiam impeditur per concupiscentiam luxuriæ, quæ præceptis, moræque impatiens est, & non admittit accuratam mediorem consultationem, & collationem cum fine; juxta illud Terentij in Eunuchio, de amore libidinoso: *Quæ res in se neque consilium, neque modum habet ullum, eam consilio regere non potes*: & quantum ad hoc ponitur præcipitatio, id est subtractio consilij. Tertiò ad rationem pertinet iudicium de agendis; & hoc etiam impeditur per luxuriam, avertentem animum à consideratione eorum quæ ad rectè iudicandum faciunt; juxta illud Daniel. 13. de senibus luxuriosis: *Avertentur sensum suum, & declinaverunt oculos suos, ut non viderent cælum, neque recordarentur iudiciorum iustorum*: & quantum ad hoc ponitur inconsideratio. Quartò ad rationem pertinet præceptum de agendo, cum imperium sit actus rationis & prudentiæ, ut docet idem S. Doctor 1. 2. quæst. 17. art. 1. & hoc etiam impeditur per luxuriam, quatenus homo impeditur ex impetu concupiscentiæ, ne exequatur id quod rectè decrevit esse faciendum. Unde Terentius in Eunuchio, de quodam qui dicebat se recessurum ab amica: *Hæc verba* (inquit) *vna falsa lacrymula restinguet*. Quintò ad voluntatem pertinet appetitus finis: & hunc impedit concupiscentia, trahendo ad amorem sui, id est ad amorem carnis suæ & sensualitatis tam immoderatum, ut tandem nihil aliud quærat, quàm ei placere, & per illicitas voluptates ei satisfacere, atque in illis quodammodo suum ultimum finem constituat. Ex quo etiam sequitur odium Dei, in quantum scilicet prohibet & severè punit ejusmodi voluptates tantopere concupitas. Sextò denique ad voluntatem pertinet appetitus eorum quæ sunt ad finem, id est mediorem convenientium ad bonum finem assequendum, præcipuè verò æternam beatitudinem; & hic impeditur per luxuriam, ingenerantem affectum præsentis sæculi, & horrorem futuri; id est amorem vitæ præsentis, in qua sola homo frui potest carnis voluptatibus, velletque semper in ea manere, ut semper frueretur; & horrorem vitæ futuræ, in qua illis privandus est, & gravibus æternisque suppliciis puniendus: unde fit ut voluptuosi mortem vehementer abhorreant. Ingenerat etiam desperationem, sive potiùs æternæ beatitudinis contemptum, quia dum nimis detinetur homo carnalibus delectationibus, non curat pervenire ad spirituales, sed fastidit eas.

26. His octo vitiis, ex luxuria manantibus, quæ interna sunt, addit Isidorus alia quatuor externa, & ad locutionem pertinentia: nimirum turpiloquia, scurrilia, sive leviter & inconsideratè dicta, ludicra seu faceta, & stultiloquia. Nam ut rectè observat D. Thomas loco citato in resp. ad 4. qui ve-

nereis voluptatibus sunt dediti, & quorum corruptibus concupiscentiis plenum est, erumpunt faciliè in verba obscena: *Ex abundantia enim cordis os loquitur*, Matth. 12. Et quia laborant inconsideratione & præcipitatione mentis, faciliè prorumpunt in verba leviter & inconsideratè dicta, quæ dicuntur scurrilia. Et quia toti sunt in quærendis delectationibus, ludicra verba seu faceta sectantur. Ac demum, quia laborant cecitate mentis, incidunt frequenter in stultiloquia, præsertim loquendo de suis delectationibus, quas quibuscunque aliis rebus præferunt.

Numerat idem S. Doctor quæst. 54. art. 1. sex luxuriæ species ab antiquioribus assignatas, scilicet fornicationem, quæ est soluti cum soluta; adulterium, quod committitur cum conjugata vel conjugato; incestum, qui est cum consanguinea vel affine; stuprum, quod est cum virgine; raptum, quo infertur vis non consentienti; & vitium contra naturam, quod est circa actus illos luxuriosos, ex quibus non potest sequi generatio, & subdividitur in molliem, sodomiam, & bestialitatem, quas Tertullianus luxuriæ monstra, & libidinum furias appellat. His addit art. 10. sacrilegium, seu sacrilegium concubitus, qui est cum persona Deo consecrata, illumque reducit ad adulterium, quia similes personæ censentur quodam spirituali matrimonio Deo conjunctæ.

Hoc vitium eleganter describit Hieronymus in quadam Epistola, his verbis: *Ignis infernalis est luxuria, cujus materia gula, cujus flamma superbia, cujus scintilla prava colloquia, cujus fumus infamia, cujus cinis immunditia, cujus finis gehenna*. Bernardus verò super Cantica luxuriæ cursum sic constituit: *luxuria cursum quadrigæ voluitur vitiorum, ingluvie videlicet ventris, libidine coctus, molliæ vestitus, otij, soporisque resolutione. Trahitur equis aequè duobus, prosperitate vitæ, & rerum abundantia; & qui his præsidet duo, signavia torpor, & insida securitas*.

Denique vitium pudicitie contrarium, impudicia appellatur, & reducit ad illam luxuriæ speciem, ad cuius peccatum disponit; eò quod impudici aspectus, tactus, amplexus, & oscula, circa quæ est impudicia, eatenus sunt luxuriosa, quatenus ad illicitam copulam, vel molliem disponunt, estque in illis quædam istarum inchoatio. Unde Eucherius homil. in initio Quadragesimæ appellat osculum, *Arrham peccati*, additque etiam esse *morsum Diaboli*. Similia in illud intorquet Basilus lib. de vera virginitate, ubi sic ait: *Formosorum oscula cavere oportet, non secus quàm animalium venenatorum morsus: diffunditur enim venenum ex osculo per omne corpus*.

ARTICULVS VII.

De vitiis oppositis partibus potentialibus temperantiæ.

Quatuor sunt partes potentiales temperantiæ, seu quatuor virtutes illi annexæ; nimirum continentia, mansuetudo, clementia, & modestia, quas disp. 6. art. 3. exposuimus, & art. 4. plures modestiæ species recensuimus, nempe humilitatem, studiositatem, modestiam morum, eutrapeliam, & modestiam cultus seu apparatus exterioris.

Continentiæ ergo, prout hic accipitur, nimirum pro habitu quo voluntas resistit passionibus concupiscibilis, & taliter in bono firmatur, quod non finit se ab illis trahi contra rectum rationis

judicium, opponitur vitium incontinentiæ, quo aliquis facile cedit passionibus vehementibus appetitibus concupiscibilis, ut docet D. Thomas hic quæst. 156. art. 1. ubi addit dupliciter contingere quod homo cedat passionibus vehementibus: primo antequam ratio consulat & maturè deliberet, ob passionis celeritatem, aut vehementiam; & hæc incontinentia vocatur *effrænata*: secundo quando licet maturè consultaverit, tamen non persistit in eo quod deliberavit, ob infirmitatem propositi voluntatis; & hæc incontinentia appellatur *debilitas*. Primum contingit frequenter cholericis, qui habent motus celeres; & melancholicis, qui habent vehementes; secundum phlegmaticis, & molle ac fœmineum temperamentum habentibus.

31. Mansuetudini per excessum ex parte materiæ opponitur iracundia, id est excessus iræ, & immodicus appetitus vindictæ. Quod vitium inter capitalia numeratur, eo quod multa alia ex illo oriantur, & præcipue sex illa quæ recensentur à D. Thoma hic quæst. 158. art. 7. post Gregorium Magnum 3. Moral. & ab utroque vocantur filiæ iræ: nimirum rixa, tumor mentis, contumelia, clamor inordinatus, indignatio, atque blasphemia.

32. De hoc vitio hæc scribit Cassianus collat. 16. cap. 7. *Sicut nihil præponendum est charitati, ita furori vel iracundia nihil est & contrario postponendum: omnia namque, quamvis utilia & necessaria videantur, spernenda tamen sunt, ut iræ perturbatio devietur.* Seneca etiam initio primi libri de ira, Novatum laudat, quod hunc præcipue affectum pertimuerit. *Non immerito* (inquit) *mibi videris hunc præcipue affectum pertimuisse, maxime ex omnibus terribilium ac rabidum. Iram quidam & sapientibus viris dixerunt brevem insaniam; æquè enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinis immemor, rationi consilii que præclusa, ad despectum æqui verique inhabilis, juvenis similis, quæ super id quod oppræssere franguntur.* Subjicit & insignem irati hominis picturam, ut ex tam terra & horrida huius vitii facie, ejus deformitatem horreamus. *Ut scias* (inquit) *non esse sanos quos ira possidet, ipsum illorum habitum intueri. Nam ut furentium certa iudicia sunt audax & minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gradus, inquieta manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria; ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant & micant oculi; multus ore toto rubor, exasstant ab imis præcordiis sanguine; labia quatuntur; dentes comprimuntur; horrent ac subriguntur capilli; spiritus coactus ac stridens; articulorum seipsos torquentium sonus; gemitus, mugitusque, & parùm explanatis vocibus sermo præruptus, & complose sæpius manus; & pulsata humus pedibus; & totum concitum corpus, magnasque minas agens; fœda visus & horrenda facies depravantium se atque intumescantium. Nescias utrum magis detestabile vitium sit, an deforme. Cetera licet abscondere, & in abdito alere: ira se profert, & in faciem exit, quaniusque major est, hoc effervescent manifestius. Tandem concludit quod non est ullius affectus facies turbator. Pulcherrima ora fœdavit, torvos vultus ex tranquillissimis reddit. Liquit decor omnis iratos.*

33. Aliud vitium oppositum mansuetudini per defectum ex parte materiæ, potest dici iniraſcentia, sive lentitudo; quia per illud nimis lentè homo se habet circa malum irritans, nec ad illud repellendum, superandum, vel ulciscendum, debitam iram

A assumit, quæ ut ait Diadochus de perfect. Spirit. cap. 61. *tantum telum natura nostræ ab Authore nostro tributum est.*

Hoc vitium reprehendit Aristoteles, scribens in hunc modum: *Defectus sive ira vacuitas quædam sit, sive quippiam aliud, vituperatur. Nam quæ ob quæ oportet, & sicut oportet, & quando, & in quos oportet, non irascuntur, hi profecto esse stolidi videntur. Qui enim non irascitur, neque videtur sentire, neque dolore affici, neque esse idoneus ad ulciscendum.*

Clementiæ opponitur crudelitas per excessum, & nimia lenitas per defectum. Illa est atrocitas animi in pœnis exigendis, abutens potestate legitimâ puniendi, & causam quidem puniendi habens, sed modum excedens. Ista est nimia pœnæ remissio, ex toto, vel ex parte, contra bonum delinquentis, aut supra quam par sit ad exemplum aliorum, & ad bonum Reipublicæ; cui expedit nocentes puniri, ut alij à malis similibus averrantur, & læsis satisfiat. Differt autem crudelitas à sævitiis, sive à feritate, juxta S. Thomam hic quæst. 159. art. 2. quia feritas vel sævitiis dicitur, secundum quam aliquis in pœnis inferendis non considerat aliquam culpam ejus qui punitur, sed solum punit, quia delectatur hominum cruciatu; more ferarum, quæ nocent hominibus, ut ex eorum corporibus pascantur, non verò ex aliqua iustitiæ causa, cujus consideratio pertinet ad rationem: crudelitas verò attendit quidem culpam in eo qui punitur, sed excedit modum in puniendo.

Verus igitur & pius Index ab utroque isto vitioso extremo (crudelitate scilicet & nimia lenitate) debet recedere, & clementiæ admiscere, cum expedit, iustam severitatem; ipsamque severitatem, cum oportet, clementiâ temperare, ut rectè admonet Gregorius Magnus lib. 19. Moral. cap. 12. his verbis: *Sunt nonnulli ita districti, ut omnem etiam mansuetudinem benignitatis amittant; & sunt nonnulli ita mansueti, ut perdant districti iura regiminis. Unde cunctis rectoribus utraque summo per se sunt tenenda, ut nec in disciplina vigore benignitatem mansuetudinis, nec rursus in mansuetudine districtiorem deserant disciplina: quatenus nec à compassionis pietatis obdurescant, cum contumaces corrigunt; nec disciplina vigorem molliant, cum infirmorum animos consolantur. Regat ergo disciplina vigor mansuetudinem, & mansuetudo ornet vigorem; & sic alterum commendatur ex altero, ut nec vigor sit rigidus, nec mansuetudo dissoluta. Et rursus lib. 20. cap. 8. Disciplina vel misericordia multum destituitur, si una sine altera teneatur. Sed circa subditos suos inesse Rectoribus debet, & iuste consolans misericordia, & piè sæviens disciplina. Hinc est quod semivivus illius vulneribus, qui à Samaritano in stabulum ductus est, & vinum adhibetur & oleum; ut per vinum mordeantur vulnera, per oleum foveantur: quatenus unusquisque, qui sanandis vulneribus præest, in vino morsum districtiōis adhibeat, in oleo molliem pietatis: per vinum munden purida, per oleum sananda foveantur. Miscenda est ergo lenitas cum severitate, faciendumque quoddam ex utroque temperamentum; ut neque multâ asperitate exulcerentur subditi, neque nimia benignitate solvantur. Hoc nimirum illa tabernaculi arca significat, in qua cum tabulis virga simul ac manna est: quia cum Scripturæ sacre scientia est in boni Rectoris pectore, si est virga districtiōis, sit & manna dulcedinis. Hinc etiam David ait: *Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Virga etenim percussimur, &**

E

Baculo sustentamur. Si ergo est distractio virga quae feriat, sit & consolatio baculi quae sustentet. Sit itaque amor, sed non emolliens; sit rigor, sed non exasperans; sit zelus, sed non immoderatus; sit pietas, sed non plusquam expediat parcens.

36. Modestia opponitur immodestia, quae in humanis affectionibus & actionibus nullum servat modum: & cum variae sint modestiae species, plura etiam sunt vitia illis opposita. Humilitati enim, quae est prima ejus species, per excessum opponitur superbia, id est inordinatus appetitus propriae excellentiae, vitium capitale, seu potius omnium aliorum fons & origo, & ut loquitur Cassiodorus super Psal. 18. *Omnium malorum mater, scelerum fons, vena nequitiae.* Unde Gregorius lib. 23. Moral. cap. 7. *Ipsa vitiorum Regina superbia, cum devictum plene cor caperit, mox illud septem principalibus vitiis, quasi quibusdam suis ducibus, devastandum tradit, ex quibus vitiorum multitudines oriuntur. Quatuor autem ibidem ejus species enumerat. Prima est, cum aliquis bonum à seipso habere existimat. Secunda, cum esuriam de super credat, putat tamen suis meritis accepisse. Tertia, cum jactat se habere quod non habet. Quarta, cum ceteris despectis, singulariter videri appetit habere quod non habet.*

37. Similiter quatuor sunt quae trahunt superbiam curram, ut recte exponit Hugo Victorinus: *Amor dominandi, amor propriae laudis, contemptus, & inobedientia. Rota vero sunt, jactantia mentis, & arrogantia, verborum, & levitas. Auriga in hoc curru potest esse spiritus superbiae. Amatores mundi sunt qui feruntur in hoc curru. Infrenes sunt equi, volubiles rotae, auriga perversus, & qui portatur infirmus.*

Apostolus 1. ad Timoth. 6. monet Discipulum, ut praecipiat divitibus hujus saeculi non superbe sapere, quia divitiae ut plurimum superbiam generant. Unde Augustinus serm. 5. de verbis Domini cap. 9. *Omne pomum, omne granum, omne frumentum, omne lignum habet suum vermem: alius est vermis mali, alius pyri, alius fabae, alius tritici; vermis divitiarum superbia. Ergo praecipe divitibus hujus mundi, non superbe sapere. Excluserit vitium, docet usum.*

38. De jactantia quae est una ex filiabus superbiae eleganter disserit Bernardus Tractatu de gradibus humilitatis, gradu 4. ubi sic ait: *Ut vesica collecto turgida vento, punctoque perforata exiguo, si stringitur, crepitat dum detumescit; ac ventus egrediens, non passim effusus, sed strictim emissus, crebros quosdam sonitus reddit: sic ventus vanitatis non inveniens quā plenius egrediatur, inter angustias faucium per cachinnos excutitur: postquam autem vesica grossescere coeperit, vel vanitas crescere, necesse ut ampliori foramine laxato sinu ventositas eructetur; alioqui rumpetur: Esuriet & sitit auditores quibus suas jactitet vanitates, quibus omne quod sentit effundat, quibus, qualis, & quantus sit innotescat: Dicas rivum vanitatis os ejus &c.*

Aliud vitium per defectum humilitati opponitur, videlicet nimia sui abjectio. Humilitas enim non inclinat ad quaecumque sui demissionem, sed ad prudentem & moderatam, & juxta rectam rationem; à qua deficeret qui cum injuria sui status aut officij se alteri subiceret, infraque illum

A demitteret. Ut si Rex sibi rusticum praeponeret, aut Episcopus presbyterum; vel si superior nimia sui demissione officeret auctoritati & reverentiae necessariae ad subditos bene regendos, & in officio continendos.

Studio sitati similiter duplex opponitur vitium: aliud per excessum, quod vocatur *curiositas*, estque affectus nimis sciendi aut cognoscendi ea quae ad nos scire non pertinet, vel quae captum nostrum superant, idque affectu solius cognitionis; nam si ex alio malo sine hoc fiat, pertinet hoc ad alia vitia, quorum proprii sunt illi fines: aliud per defectum, quod vocatur *negligentia*, & est quidam torpor & remissio animi, ad addiscenda illa quae unusquisque scire tenetur, & quae sibi incumbunt.

Eutrapelias verò, quae in ludicris decorum servat, quaque ludo & jocis modum imponit, per excessum opponitur scurrilitas in verbis, & immoderatio in ludo & jocis. Per defectum verò nimia quaedam austeritas, qualis in illis est, quos duos & agrestes vocamus, ut ait Aristoteles 4. Ethic. cap. 8. & quam ideo D. Thomas hic qu. 168. art. 4. *duritiam*, vel *agrestitatem* appellat.

Notandum verò est, quod licet utrumque extremum sit vitiosum, excessus tamen pejor est quia humanae vitae officia magis impedit superfluous ludus, quam delectationis ex ludo capiendae defectus. Unde Philosophus apud D. Thomam, articulo citato, ait quod pauci amici propter delectationem sunt habendi: quia parum de delectatione sufficit ad vitam, quasi pro condimento, sicut parum de sale sufficit in cibo.

Denique modestiae morum, quae specialiter modestia externa appellari solet, opponitur externa indecentia in motibus corporis, live in ejus compositione, gestibus, & actionibus exterioribus, quae etiam specialiter immodestiae nomine solet intelligi. Modestia verò cultus, seu apparatus exterioris, per excessum opponitur luxur, & per defectum sordiditas. Unde Ambrosius lib. 1. offic. cap. 19. *Decor corporis non sit affectatus, sed naturalis: simplex, neglectus magis, quam expetit; non pretiosus & albenibus adjunctus vestimentis, sed communibus (scilicet juxta cuiusque gradum) ut honestati, vel necessitati nihil desit, nihil accedat nitori, superfluo videlicet, aut curioso, & nimis exquisito.*

Hac brevi & compendiosa Virtutum Cardinalium tractatione, volui (Amice Lector) secundam hujus Theologici cursus partem absolvere, ut brevem tibi omnium earum quaestionum, quae Divus Thomas secunda secundae fuscè pertractat, synopsis exhiberem; priusquam in tertia parte de ineffabili agerem Incarnationis mysterio, quo non solum fides nostra mirum in modum instruitur, spes erigitur, accenditur charitas, sed etiam omnium virtutum moralium absolutissimum exemplar nobis exhibetur. Transcramus ergo usque Bealeem, & videamus hoc Verbum quod factum est, quod Dominus ostendit nobis. Contemplemur obscurissimum illud & sacratissimum fidei nostrae aenigma, in quo, ut bellè ait Bernardus, *agnoscitur longitudo brevis, latitudo angusta, altitudo subdita, profunditas plana, lux non lucens, Verbum infans, aqua sitiens, panis esuriens, tristitia latificans, pavor confortans, passio salvans, mors vivificans, infirmitas roborans.*